

Tomhed som psykologisk fænomen

- et definitionsforsøg

Rapportens samlede antal tegn: 115288
Normalsider: 48

Jakob Bundgaard Svendsen: 20153813

Vejleder: Ester Kofoed

10. Semester, Psykologi,
Speciale

Aalborg Universitet
Dato: 28 Maj 2021

Abstract

Introduction: This thesis explores the psychological phenomenon emptiness. This thesis has an eclectic approach to science and will investigate emptiness on the basis of the following question: How can we theoretically understand emptiness as a psychological phenomenon? To answer this question I have divided the composition of this thesis into two approaches: 1) An article that investigates the meaning of feeling empty 2) after the article the rest of the thesis will approach feelings of emptiness from a broader theoretical perspective where emptiness is defined as a potential.

Article: I present three perspectives on emptiness as a feeling. A phenomenological approach, a phenomenological psychopathological approach and a critical perspective on today's society. The article uses borderline personality disorder as an extreme case scenario of the experience of emptiness. What is special about this case is that one of the criteria for Borderline personality disorder is a feeling of chronic emptiness. I explore this state of mind from the perspective of phenomenological psychopathological theoretical analysis of borderline personality disorder. The article argues that the feeling of emptiness is a disruption of temporality and that this disruption is experienced as a feeling of being stuck in the present. This experience is then viewed from a critical perspective on the current structures of our society. The article concludes that individuals in our modern society can experience a similar disruption of temporality that is experienced as being stuck in the present.

Metatheoretical discussion: This discussion argues that the psychological phenomenon emptiness should be viewed as a potential. This is argued from an analysis of nothingness as a possibility for choice. This perspective is then compared to the conclusion of the article, and argues that the feeling of emptiness can be viewed from a theoretical point as being overwhelmed by possibilities.

Conclusion: I argue that emptiness as a psychological phenomenon is defined as a potential, and the feeling of emptiness is not a lack of potentials but an overwhelming amount of them.

Indholdsfortegnelse

1. INDLEDNING.....	1
1.1 PROBLEMFOMULERING.....	2
1.2 SPECIALETS AFGRÆNSNING.....	2
1.3 ET SMALT LITTERATURFELT	3
1.3.1 Søgekriterier og perspektiver i artiklen	3
1.3.2 Søgekriterier og perspektiver i kappen.....	4
1.4 LÆSEVEJLEDNING	5
2. ET STED I NUET – TOMHEDSFØLELSE SOM EN FORSTYRRELSE AF TEMPORALITET	7
2.1. INDLEDNING	7
2.1.1. Læsevejledning	9
2.2. EMOTIONER OG EKSISTENTIELLE FØLELSER - EN STRUKTUR FOR TOMHEDSFØLELSE	10
2.3 TOMHEDSFØLELSE UNDERSØGT Gennem FÆNOMENOLOGISK PSYKOPATOLOGI	13
2.4 TOMHED SOM INDIVIDUALISMENS KONSEKVENNS	19
2.5 KONKLUSION.....	22
3. VIDENSKABSTEORETISK TILGANG OG DISKUSSION AF DENNE.....	23
3.1 EKLEKTICISME	23
3.2 TEORETISKE OG EMPIRISKE BEGREBER.....	25
3.3 PSYKOLOGIENS GENSTANDSFELT	26
3.3.1 <i>Positivism</i>	27
3.3.2 <i>Socialkonstruktivism</i>	30
3.3.3 <i>Postmodernisme</i>	31
3.3.4 <i>Kritisk psykologiske refleksioner over tomhed som psykologisk begreb</i>	33
4. METATEORETISK DISKUSSION AF TOMHED	37
4.1 KØSTERS KRITIK OG TILGANG.....	37
4.2 TOMHED SOM INTETHED.....	39
4.3 EN HELHEDSFORSTÅELSE AF TOMHED SOM PSYKOLOGISK FÆNOMEN.....	43
5. VIDERE FORSKNING	45
6. KONKLUSION	46
7. REFERENCELISTE	48

---

1. Indledning

Den klare himmel har stillet sig på skrå mod væggen.

Det er som en bøn til det tomme.

Og det tomme vender sit ansigt mod os

og hvisker

”Jeg er ikke tom, jeg er åben”.

Tomas Tranströmer (2011), *Vermeer*

Jeg starter mit speciale med slutningen på dette digt, fordi det fremstiller tomhed som noget andet end intet. Det beskriver en form for åbenhed i tomheden. Dette er også tilgangen for dette speciale. Tomhed er ikke bare tomt. Der er en retning og en mulighed i det. Tomhed er i højre grad temporalt end spatialt. Tomhed beskrives således i digtet og i dette speciale som en aktiv reflektiv oplevelse.

Oplevelsen af tomhed er ikke ligefrem et emne der trækker overskrifter i medierne, men det er et udbredt fænomen i samfundet. Her fremgår tomhedsfølelse eller det at føle sig tom i diagnosemanualen ICD-10 og ICD-11 (WHO, 2010; WHO, 2020). Det bliver også knyttet til en række fænomener så som: Kedsomhed, sorg, meningsløshed, borderline, depression (Køster, 2020). Derfor er det relevant at undersøge fænomenet teoretisk, da de fænomenspecifikke definitioner af tomhed har haft svært ved at danne en sammenhængende forståelse af, hvad oplevelsen af tomhed er. Dette projekt er derfor også drevet af en eklektisk tilgang til tomhedsfænomenet. Det er en tilgang, hvormed man ser på fænomenet metateoretisk i håbet om at få øje på ligheder og forståelser, der kan give et bud på en mere almen forståelse af begrebet (Sonne-Ragans, 2019). Det er også i den forstand, at nærværende speciale ønsker at danne en teoretisk forståelse af tomhedsfølelse, der kan give anledning til en mere overordnet forståelse af tomhed som psykologisk fænomen. Dermed er specialets tilgang til tomhed, at bearbejde og samle de mange fragmenterede forståelser af hvad tomhed er i håbet om at danne et overblik, hvorfra der kan dannes et overordnet definitionsforsøg af tomhedsfølelse og tomhed som psykologisk fænomen. Et definitionsforsøg der kan danne fundamentet for videre forskningsarbejde med begrebets nuancer indenfor de specifikke kontekster som tomhedsfølelse manifesteres i. Specialet er skrevet som en artikel omkranset af en kappe, hvor jeg i artiklen beskæftiger mig teoretisk med

---

tomhedsfølelsen, vil jeg i kappen forsøge at gå udover denne forståelse og forholde mig til tomhed som et generelt psykologisk fænomen.

1.1 Problemformulering

Dette speciale ønsker dermed at undersøge, hvordan man kan forstå tomhed som et psykologisk fænomen fra et teoretisk perspektiv, hvilket leder til problemformuleringen:

Hvordan kan man teoretisk forstå tomhed som et psykologisk fænomen?

1.2 Specialets afgrænsning

Jeg ønsker i afgrænsningen af specialet nærmere at præcisere problemformuleringens bestanddele: tomhed som psykologisk fænomen og dets teoretiske afgrænsning.

Tomhed som psykologisk fænomen er en paraplyforståelse af, hvad tomhed er. Jeg forsøger således at beskrive en mere generel forståelse af tomhed, som den opleves. Med det mener jeg, at der findes forskellige perspektiver på beskrivelsen af tomhed inden for de specifikke teoretiske forståelser. Om tomhed som psykologisk fænomen kan beskrive en generel forståelse af tomhed som oplevelse, eller om den i højre grad dækker over flere kontekstuelle fænomener vil jeg forsøge at afdække i afsnittet *Metateoretisk diskussion af tomhed*.

Dette speciale er teoretisk afgrænset til en vestlig tilgang til tomhed. Her er tomhed beskrevet som en mangel, der kan fyldes. I nogle tilfælde er det som en intethed (Ranasinghe, 2019) og i andre som en følelse knyttet til ens værensforhold (Køster, 2020). Dermed ønsker jeg ikke at inddrage den buddhistiske filosofi om śūnyatā, der betyder tomhed på sanskrit. Denne filosofi handler om eksistens, og ikke manglen herpå. Tværtimod er tomhed uadskilleligt fra fænomenerne (Watson, 2014). Jeg vil derfor ikke medtage dette perspektiv, da tilgangen til tomhed adskiller sig fra den vestlige grundtanke. Her anses tomhed i vestlig forståelse som noget, der skal fyldes, hvorimod śūnyatā er et stadie, man ønsker at opnå og derfor dyrker (Watson, 2014). Det er dog værd at nævne, at psykologien har taget dele af buddhistisk tænkning til sig. Her er særligt meditation og mindfulness blevet brugt i terapeutiske sammenhænge (Van Gordon, Shonin, & Griffiths, 2017). Det er derfor ikke utænkeligt, at man kan trække på dele af buddhistisk tænkning i forbindelse med den vestlige tilgang til tomhed. Jeg vil pege på det som en mulighed i afsnittet *Videre forskning*.

1.3 Et smalt litteraturfelt

Tomhed som psykologisk fænomen er ikke blevet belyst entydigt af forskningslitteraturen. Her har forskningen fokuseret på forskellige perspektiver på fænomenet, og dermed også fremlagt forskellige definitioner. Tomhed som psykologisk fænomen er dermed ikke bare et smalt litteraturområde. Det er også fragmenteret. Jeg vil derfor i dette afsnit gennemgå de forskellige perspektiver på tomhed som psykologisk fænomen, som jeg har fundet i litteratursøgningen.

Jeg har søgt i litteraturen ad flere omgange i forbindelse med hhv. min bacheloropgave, forskningspraktik og 9. semesters projekt. Her har jeg beskæftiget mig med samtlige databaser, men de primære, der er anvendt i dette speciale, er PsycINFO Scopus, ProQuest og Google Scholar, alle er anvendt via Aalborg Universitets bibliotek. Litteratursøgningsprocessen beskrives bedst som en hermeneutisk proces hvorved det at søge efter litteratur og læse litteratur har været en integreret og kontinuerlig proces gennem hele mit studie, og de opgaver jeg har skrevet. Dermed er min forståelse og mit overblik over litteraturen funderet i en længere proces (Boell & Cecez-Kecmanovic, 2010). Jeg har i forbindelse med nærværende speciale udvalgt litteratur ud fra nogle specifikke kriterier, der knytter sig til specialets todeling: artikel og kappe. Derfor har jeg også haft nogle krav til, hvilken litteratur jeg har inddraget i artiklen og i kappen. Her har jeg anlagt en mere specifik tilgang til litteratursøgningen i artiklen og en mere bred tilgang i kappen.

1.3.1 Søgekriterier og perspektiver i artiklen

I artiklen har mit fokus været at undersøge tomhedsfølelse teoretisk. Jeg har derfor set i litteraturen efter måder, hvorpå tomhedsfølelse er beskrevet og defineret. Her har jeg inddraget perspektiver fra forskning, der har beskæftiget sig med tomhedsfølelse ud fra, hvordan det opleves, og hvordan verden påvirker individet. Her fandt jeg følgende perspektiver på tomhedsfølelse: Den eksistentielt fænomenologiske, psykopatologiske og samfundskritiske tilgang.

Individets perspektiv bliver f.eks. eksemplificeret gennem sorgforskningen, hvor tomhedsfølelse bliver præsenteret af Allan Køster (2020) i: *Bereavement and the meaning of profound feelings of emptiness: An existential-phenomenological analysis*. Andre dele af sorgforskning har også beskæftiget sig med tomhed. Her er det

---

værd at nævne: *Presence in absence. The ambiguous phenomenology of grief* af Thomas Fuchs (2017), der beskæftiger sig med det fænomen, der også er blevet identificeret som *the empty space phenomenon* af Sande Graham McClowry et. al. (1987). Perspektivet på tomhed, der bliver præsenteret i sorgforskningen, er dermed, at det er en negativ oplevelse. Dette perspektiv på tomhed som en negativ følelse er også det gængse perspektiv i psykopatologien, hvor kronisk tomhedsfølelse er et kriterie for borderline personality disorder (BPD). En nærmere beskrivelse af tomhedsfølelse forsøger blandt andet E. David Klonsky (2008) at give i sin artikel *What is Emptiness? Clarifying the 7th Criterion for Borderline Personality Disorder*. John R. Peteet's (2011) forsøger at lave en mere generel og sammenhængende tilgang til tomhed for klinikere i sin artikel: *Approaching Emptiness: Subjective, Objective and Existential*. Fra disse perspektiver former der sig en tilgang til tomhedsfølelse som en negativ følelse. Perspektivet på tomhed, som en negativt fænomen, er også at finde i litteratur, der har beskæftiget sig med, hvordan verden påvirker individets oplevelse af tomhed. Her præsenterer Phillip Cushman's (1990) det tomme selv i sin artikel: *Why the self is empty – towards a historical situated psychology*. Artiklen har lagt grundlaget til det samfundskritiske perspektiv i artiklen, da jeg med udgangspunkt i denne artikel har kædesøgt ud i feltet efter hvad individualismens betydning har haft for det moderne og postmoderne menneske. Her har jeg f.eks. fundet Baumeister's (1987) psykologiske analyse af den individualistiske ideologi i artiklen: *How the Self Became a Problem: A Psychological Review of Historical Research*. Artiklen giver et perspektiv på den historiske udvikling frem mod samtiden og selvom den ikke beskæftiger sig direkte med tomhed, så præsenterer den et perspektiv på samfundsudviklingen, hvor forbrug blev helt centralt for individets selvrealisering. Det er i litteraturen en af de primære perspektiver på, hvorfor individet føler sig tomt i dag. På den vis fandt jeg de tre perspektiver på tomhedsfølelse, som er udgangspunktet for artiklen.

1.3.2 Søgekriterier og perspektiver i kappen

I kappen har jeg udvidet mit kriterie for den litteratur jeg inddrager, da kappen ikke kun handler om tomhedsfølelse, men også om hvordan man kan forstå tomhed som psykologisk fænomen. Kappens omdrejningspunkt er dermed at sætte forståelsen af tomhedsfølelse fra artiklen ind i et bredere teoretisk forståelse af, hvad tomhed er. Til

---

at se på litteraturen i bredere forstand har jeg ladet mig inspirere af et scoping review, jeg lavede i min forskningspraktik. Scoping reviewet var i databasen Scopus. Søgekategorierne var begrænset til Arts & Human Science, samt Psychology and Social Science ud fra søgestrengende: Emptiness, Grief AND emptiness, Grief AND absence, Grief AND nothingness. I min forskningspraktik undersøgte jeg oplevelsen af tomhed i relation til sorg. Derfor vil jeg ikke gå i dybden med selve reviewet. I dette speciale har jeg ladet mig inspirere af scoping reviewet, fordi det gav mig indsigt i to felter. I søgninger fandt jeg at en stor del af litteraturen bestod af buddhistisk filosofi. Som beskrevet i afgrænsningen har jeg valgt kun at medtage dette perspektiv som en mulighed for videre forskning, men da det er den vestlige forståelse, jeg fokuserer på i dette speciale, inddrages det ikke yderligere. Desuden fandt jeg, at intethed og teoretiseringen af dette fænomen ofte indebærer en forståelse af tomhed som intethed. I Kappen har jeg derfor inddraget det perspektiv, at tomhed er en oplevelse af intethed, som beskrevet hos Prashan Ranasinghe (2019). Susie Scott (2018) beskriver et perspektiv på intethed som en mulighed i sin artikel: *A Sociology of Nothing: Understanding the Unmarked*. Dette er et væsentligt anderledes perspektiv på tomhed end tomhedsfølelse, da litteraturen som vist præsenterer det som negativt og begrænsende. Scott (2018) derimod beskriver et perspektiv på intethed, og dermed også tomhed, som en mulighed fremfor en begrænsning.

1.4 Læsevejledning

Dette speciale består af en kappe og en artikel. Efter denne læsevejledning finder man i afsnit 2 artiklen: *Et sted i nuet – Tomhedsfølelse som en forstyrrelse af temporalitet*. Den har fokus på at give teoretiske nuancer til forståelsen af tomhedsfølelse, hvilket den vil gøre i tre afsnit: 1) *Emotioner og eksistentielle følelser - en struktur for tomhedsfølelse*. Her præsenteres en fænomenologisk forståelse af, hvordan mennesket oplever væren. Dette vil jeg gøre ud fra Ratcliffe (2005) opdeling af emotioner og eksistentielle følelser. 2) *Tomhedsfølelse undersøgt gennem fænomenologisk psykopatologi*. Her anvendes borderline personality disorder (BPD) som en ekstrem case, med udgangspunkt i Thomas Fuchs (2007) fænomenologiske analyse af BPD patientens livsverden. 3) *Tomhed som individualismens konsekvens*. Her analyseres individualismens udvikling og hvordan denne kan skabe en følelse af tomhed. Der-

---

næst vil der i artiklens konklusion være et forsøg på at definere tomhedsfølelse som en forstyrrelse af temporalitet, dvs. en oplevelse af at sidde fast i nuet

I kappen præsenteres efterfølgende den videnskabsteoretiske tilgang og diskussionen af denne. Først præsenteres det videnskabsteoretiske grundlag for specialet – eklekticismen. Formålet med dette grundlag er at give mulighed for at se tværdisciplinært på et fænomen i et forsøg på at skabe sammenhænge på tværs. Efter dette præsenteres forskellen på teoribaserede og empiribaserede begreber, som giver en ramme for, hvordan forskellige typer af begreber inspirerer hinanden, og dermed potentielt kan skubbe forståelsen af, hvad tomhed som psykologisk fænomen er. I forsøget på at definere tomhed som et psykologisk begreb vil jeg i afsnittet *Psykologiens genstandsfelt* præsentere en kritisk teoretisk psykologisk tilgang til psykologiens genstandsfelt, samt vise hvordan man teoretisk kan nærme sig en epistemologisk forståelse af tomhed som psykologisk fænomen. Med udgangspunkt i den videnskabsteoretiske forståelse og diskussionen af denne vil jeg præsentere en metateoretisk diskussion af tomhed som psykologisk fænomen, der forholder sig til artiklens konklusion, samt en bredere forståelse af tomhed som et potentiale. Slutteligt peges på mulige retninger for videre forskning, og specialet afsluttes med en konklusion.

---

2. Et sted i nuet – Tomhedsfølelse som en forstyrrelse af temporalitet

Abstract

Denne artikel argumenterer for en forståelse af tomhedsfølelse som en forstyrrelse af temporalitet. Forstyrrelsen af temporalitet opleves for individet som at sidde fast i nuet. Artiklen peger på at et teoretisk psykologisk begreb om tomhedsfølelse kan inspirere empiriske undersøgelser af tomhedsfølelse og skabe mulighed for nye forskningsmæssige indsigter. Artiklen er en kritisk teoretisk undersøgelse af tomhedsfølelse og når frem til definitionen af tomhedsfølelse gennem analyser af Ratcliffe, Fuchs, Køsters, Ricœur, Baudrillard og Cusmanns teorier.

2.1. Indledning

Inden for psykologien er tomhed som et psykologisk begreb mangelfuldt beskrevet i litteraturen. Peteet (2011) beskriver i sin artikel: *Approaching Emptiness: Subjective, Objective and Existential Dimensions* manglen på en fælles definition på tomhed, som klinikere kan støtte sig op ad. Tomhed beskrives som et fænomen, der kan udtrykke sig både som en almen oplevelse hos mennesket og et udtryk for sygdom, hvor tomheden er mere udtalt og pinefuld (Peteet, 2011). Sidstnævnte gør sig gældende i borderline personality disorder (BPD), hvis 7. kriterie netop er kronisk tomhedsfølelse (Klonsky, 2008). Klonsky (2008) problematiserer ud fra et psykiatrisk perspektiv, hvor dårligt undersøgt kronisk tomhedsfølelse er empirisk. Det begrundes han med, hvor svært man, historisk set, har haft ved at differentiere mellem kronisk tomhedsfølelse og kedsomhed. Klonsky (2008) beskriver, hvordan man i mange år i forbindelse med BPD har sidestillet begreberne, således at de blev anset som udtryk for det samme (Klonsky, 2008). Det ses ifølge Klonsky (2008) i DSM-III og DSM-III-R, hvor det syvende kriterie for borderline var kronisk oplevelse af tomhed eller kronisk oplevelse af kedsomhed. Dette er nu ændret i DSM-IV, da forskning viser at

---

kedsomhed er mindre diskriminerende end tomhed til at identificere individer med BPD, hvorfor tomhed og kedsomhed ikke længere anses som det samme (Klonsky, 2008). Denne debat er dog ikke helt afgjort endnu, og der er forskning der peger på, at man skal revidere kriteriet til igen at inkludere kedsomhed (Masland, Shah, & Choi-Kain, 2020).

Teoretisk er kedsomhed bearbejdet mere end tomhed. Alligevel er begrebet kedsomhed dårligt belyst teoretisk (Gamsby, 2018). Der har dog, i modsætning til tomhed, været en række tænkere, som har beskæftiget sig specifikt med fænomenet (Goodstein, 2005; Heidegger, 2007; Svendsen, 2004). Kedsomhed er ofte anvendt til at beskrive modernismen som periode, hvorved det er et udtryk for mangel på mening med tilværelsen (Goodstein, 2005). Begrebet tomhed er ofte belyst som en side-note i forsøget på at begrebsliggøre intethed (Ranasinghe, 2019; Sartre, 2018; Scott, 2018) eller det er anvendt i den buddhistiske filosofi (Van Gordon et al., 2017; Watson, 2014). Kun en lille del af litteraturen har beskæftiget sig med følelsen af tomhed. Her har sorgforskning i nyere tid netop forsøgt at beskrive dette. I Allan Køster's (2020): *Bereavement and the Meaning of Profound Feelings of Emptiness An Existential-phenomenological Analysis* bygger han videre på den tidligere sorgforskning, der bearbejder begrebet om: *The empty space phenomenon* (McClowry, Davies, May, Kulenkamp, & Martinson, 1987). Dette fænomen er også blevet undersøgt fænomenologisk af Thomas Fuchs (2017) i artiklen: *Presence in absence. The ambiguous phenomenology of grief*. Køster (2020) argumenterer for, at der i forståelsen af tomhed i forbindelse med sorg er en oplevelse af den fysiske forsvinden af den person, man holder af. En oplevelse af en tomhed der er rettet mod tabet af ens nære, idet de fysisk forsvinder som et objekt i verden. Dette er også hvad *The empty space phenomenon* beskriver, at den mistede person har en tilstedeværelse hos den, der står tilbage. Køster (2020) beskriver et af de primære omdrejningspunkter i sorgprocessen således: "*Navigating this ambiguity between emptiness and presence is an inherent part of the existential reality of the grief process*" (Køster, 2020, p. 140). Køster (2020) peger desuden på, at der er en oplevelse af tomhed i forbindelse med sorg, der ikke er rettet direkte mod den person, man har mistet, men mod ens egen væren. Hvilket han kalder en forsnævring i ens eksistentielle tekstur.

Forståelsen af den eksistentielle tekstur, der konstituerer forholdet til sig selv og verden er grundlaget for, hvordan jeg vil tilgå fænomenet tomhed i denne artikel. Det vil

---

sige individets oplevelse af tomhed rettet mod dets værensforhold i verden. Så hvad mener jeg med dette? Køster (2020) foreslår, at man kan definere den tomhed, der er rettet mod individets egen væren, som en eksistentiel følelse. Her anvender han blandt andet Matthew Ratcliffe's (2005) begreb 'eksistentiel følelse', der beskriver menneskets oplevelse af sig selv og verden som helhed. Inspireret af dette vil jeg i denne artikel forsøge at forme en struktur for, hvordan man kan forstå tomhedsfølelse som et alment psykologisk begreb ud fra strukturen for oplevelsen af væren. Ifølge Ratcliffe (2005) er det i forbindelse med det usædvanlige og patologiske, at man kan få nye indsigter i strukturen for intentionalitet. Det er dermed også interessant at se på tomhedsfølelse som psykopatologisk fænomen, da den ekstreme oplevelse af tomhedsfølelse kan give en generel forståelse af, hvad der er på spil i forbindelse med følelsen af tomhed. Jeg vil derfor eksemplificere den ekstreme oplevelse af tomhedsfølelse ud fra Fuchs (2007) fænomenologisk psykopatologiske analyse af BPD. Borderline er ikke kun valgt som udgangspunkt for en ekstrem case, fordi et af kriterierne for diagnosticeringen er tomhedsfølelse, men fordi nogle af de symptomer borderline patienter lider under også ses som nogle generelle samfundstendenser i dag, dog i en mildere grad (Fuchs, 2007). Disse tendenser er: fragmentering, omskiftelighed og forstyrrelse i temporalitet. Dog kendetegner det borderlines mere specifikke etiologi at størstedelen af patienter med BPD udvikler identitetsforstyrrelser (60%-90% af alle cases) (Fuchs, 2007). Her beskriver patienterne en smertefuld fornemmelse af inkohærens og en følelse af ikke at være autentisk. Meget forskning peger på at omsorgssvigt har en afgørende rolle for udviklingen af BPD senere i livet (Fuchs, 2007). Det fører for vidt i denne artikel at gå nærmere ind i etiologien, idet formålet er at anvende Borderline som en teoretisk ekstremcase, der kan give indsigt i tomhedsfølelse som et alment psykologisk begreb.

Opsummerende er det centrale forskningsspørgsmål således at undersøge tomhedsfølelsens teoretiske nuancer i forsøget på at finde en mere almen forståelse af tomhedsfølelse, der kan bruges som udgangspunkt til at undersøge tomhedsfølelsens kontekstuelle manifestationer.

2.1.1. Læsevejledning

Først viser artiklen en struktur for tomhedsfølelse ud fra Ratcliffe's (2005) forståelse af oplevelsen af væren. Formålet med dette er at skabe en ramme for tomhedsfølelse

---

der kan lægge fundamentet for en almen forståelse af hvad tomhedsfølelse er. Derefter vil jeg præsentere oplevelsen af kronisk tomhedsfølelse ud fra en fænomenologisk psykopatologisk forståelse af borderline. Dette er med henblik på at undersøge den ekstreme oplevelse af tomhedsfølelse, hvorfra det er muligt at få indsigt i, hvordan tomhedsfølelse manifesterer sig. Det er ud fra den ekstreme case, hvor tomhedsfølelsen er forstærket, man kan få indsigt i fænomenets interne struktur. Til sidst vil artiklen blive afrundet med at eksemplificere, hvordan samtiden fra et sociologisk perspektiv kan forstærke oplevelsen af tomhed. Hvorved et alment psykologisk begreb for tomhedsfølelse forudsættes på baggrund af, at der er kontekstuelle nuancer som kan spille ind på, hvordan tomhedsfølelse specifikt udtrykker sig i en given situation.

2.2. Emotioner og eksistentielle følelser - en struktur for tomhedsfølelse

Ratcliffe (2005) forståelse af væren udspringer af Heideggers (2007) fænomenologi. Særligt er Heideggers begreb befindlighed centralt. Det er det: " (...) "passive" aspekt i tilværens måde at være på (Lübeck, 1982, p. 138) Befindlighed handler om, at man som menneske er kastet ud i en situation. Dette princip kalder Heidegger (2007) kastethed (tysk: die Geworfenheit). Der betyder, at omstændighederne i en situation altid er givet. Dette er uafhængigt af, hvad vi vil gøre eller mene om den givne situation. Befindlighed består derfor af to aspekter: ”1): *Vi er altid kastet ind i den situation vi står i.* 2): *Der følger nogle passive stemninger for tilværen (tysk: dasein) med denne situation*” (Lübeck, 1982, p. 138). Modstykket til kastethed er kasten sig, som bygger på befindlighedens modstykke: forståelse. Et menneske er ikke bare kastet ud i en situation, vedkommende reagerer også på denne, idet mennesket kaster sig ud i situationen. Dermed forstår Heidegger (2007) mennesket ud fra en kastet kastethed dvs. en forståelse af mennesket som aktivt og passivt i sin væren-i-verden. Dette kalder han forstående befindlighed. Ifølge Heidegger (2007) er alle affekter kendetegnet ved, at de har rettedhed (intentionalitet). Dette betyder, at affekter ifølge Heidegger (2007) har en genstand, de er rettet imod. F.eks. kan man frygte en arrig hund. Affekten frygt er rettet mod dens genstand; den arrige hund. Den anden måde at opleve på er stemninger. Stemninger er oplevelser, der ikke har nogen genstand (Lübeck, 1982).

Ratcliffe (2005) beskriver, inspireret af Heidegger (2007), den menneskelige væren ud fra to forhold: emotioner og eksistentielle følelser. Det, der adskiller de to måder at føle på, er, hvorledes subjektet forholder sig til verden. Ratcliffe (2005) adskiller følelser, der har en retning mod et objekt (emotioner) og følelser, der forholder sig til verden som helhed (eksistentielle følelser). Emotioner dækker hverdagsudtrykket for følelser, såsom vrede og glæde, hvor der er en rettedhed mod et objekt. Hvorimod eksistentielle følelser dækker over en forholden sig til sit eget væsen og verden som helhed. Ratcliffe (2005) forholder sig selv til Heideggers (2007) udlægning af stemninger og skriver, at stemninger og eksistentielle følelser minder meget om hinanden. Han udvider desuden bredden af begreberne. Hvor Heideggers (2007) begreb om stemninger primært blev analyseret ud fra angst og kedsomhed i *Væren og tid* (2007), dækker eksistentielle følelser over en lang række af følelser, hvor man forholder sig til sit forhold til verden som helhed. Ratcliffe (2005) giver følgende eksempler på eksistentielle følelser:

The feeling of being: 'complete', 'flawed and diminished', 'unworthy', 'humble', 'separate and in limitation', 'at home', 'a fraud', 'slightly lost, 'overwhelmed', 'abandoned', 'stared at', 'torn', 'disconnected from the world', 'invulnerable', 'unloved', 'watched', 'empty', 'in control', 'powerful', 'completely helpless', 'part of the real world again', 'trapped and weighed down', 'part of a larger machine', 'at one with life', 'at one with nature', 'there', 'familiar', 'real' (Ratcliffe, 2005, p. 45).

I Ratcliffes eksempel beskriver han følelsen af at være tom. Her anskuer han tomhed som en eksistentiel følelse. Men hvordan kan vi forstå dette forhold til verden som helhed og oplevelsen af at forstå verden som tom?

Ratcliffe (2005) uddyber sin begrundelse for adskillelsen af emotioner og eksistentielle følelser ved at argumentere for, at emotioner strukturerer den måde, hvorpå vi forholder os til objekter, men de konstituerer ikke vores fornemmelse af disse objekters væren. Han giver eksemplet:

(...) an escaped lion in one's garden might appear as a frightening lion but the emotion directed towards it does not exhaust the sense of its existence, of there being a lion there (Ratcliffe, 2005, p. 46).

Som vist i citatet er eksistentielle følelser ifølge Ratcliffe (2005) baggrunden, som består af selve fornemmelsen af væren eller virkelighed. Det knyttes til erfaringer med verden i sin helhed. Følelsen af at være tom, forstået som en eksistentiel følelse, er dermed ikke rettet direkte mod et objekt, men er rammen, hvormed man vurderer objektets væren.

Hans begreb om eksistentielle følelser er særligt interessant i forbindelse med begrebets forståelsesramme inden for psykopatologi. Det er også inden for psykopatologi Ratcliffe (2005) selv mener, at eksistentielle følelser har sit stærkeste argument, da det er i beskrivelserne af de usædvanlige og patologiske oplevelser, det bliver illustreret, hvordan intentionalitetens struktur kan blive ændret på måder, der fundamentalt ændrer, hvordan vi oplever objekter. Her tager han fat i det førnævnte fænomenologiske begreb intentionalitet. Hvordan forstår Ratcliffe (2005) intentionalitet? Han skriver, at man ikke skal forstå objekter som værende tilstede og ikke-tilstede eller som værende eksisterende eller ikke-eksisterende, som vi alle oplever på samme måde. Derimod kan objekter være, som han skriver:

They are familiar, unfamiliar, real, surreal, dreamlike, anticipated, unanticipated, close, distant, estranged, significant, separate from oneself, experienced in their particularity or as unobtrusive members of a category, contextualized relative to one's purposes, and so forth (Ratcliffe, 2005, p. 53).

Mulighederne for det indtryk objektet giver er bygget på strukturen af specifikke oplevelser og transformationer, der former vores helhedsfornemmelse af verden. Denne forståelse er dermed en måde at finde sig selv i verden på i modsætningen til en rettedhed mod et objekt eller indre tilstand i en person (Ratcliffe, 2005). Med denne nuancering er en eksistentiel følelse rammesættende for, hvordan vi forholder os til verden og os selv. Det er en slags grænse, hvorved vi forstår objekters forhold til helheden. Tomhed som eksistentiel følelse er dermed et forhold til verden som helhed, ud fra hvilken vi kan forstå os selv og verden. Ifølge Ratcliffe (2005) viser psykopatologiske casestudier, at strukturen for, hvordan vi oplever, kan ændres, men også hvordan denne ændring hænger sammen med en ændring af kropslige følelser. Ratcliffe (2005) argumenterer således for, at den måde, vi forholder os til verden som

---

helhed, har betydning for, hvordan vi oplever den følelsesmæssigt, og at den måde, vi oplever verden følelsesmæssigt, derfor har betydning for, hvilket indtryk vi har af verden, og hvordan vi vælger at handle i den. Derved er der også en dynamik mellem emotioner og eksistentielle følelser, hvorved de påvirker hinanden.

Som tidligere nævnt kan oplevelsen af tomhed i relation til sorg beskrives på to måder: 1): Tomhedsfølelse i forbindelse med den fysiske forsvinden af den mistede 2): en tomhed knyttet til sit eget værensforhold. Analyseres dette ud fra Ratcliffe (2005) struktur for oplevelsen af væren, så kan førstnævnte forstås som en emotion, da den tomhed den pårørende oplever er rettet mod et objekt (den afdøde). Den anden kan forstås som en eksistentiel følelse, da den er rettet mod ens værensforhold og verden som helhed. Ud fra dette perspektiv kan man etablere en struktur for tomhedsfølelse, som værende bestående af en objektorienteret forståelse og en rammesættende forståelse af verden som helhed. Det er derfor interessant at se på, hvordan tomhedsfølelse udtrykker sig i psykopatologiske sammenhænge, da det netop kan give os et indtryk af, hvordan intentionalitetens struktur kan ændres og hvordan den eksistentielle følelse af tomhed kan efterlade et aftryk for måden, hvorpå følelser og handlinger manifesteres.

2.3 Tomhedsfølelse undersøgt gennem fænomenologisk psykopatologi

Efter at have undersøgt en tilgang til oplevelsen af væren der kan anvendes som struktur for forståelsen af tomhedsfølelse, vil jeg, i forlængelse af Ratcliffe's (2005) pointe om at intentionalitetens struktur kan ændre sig i forbindelse med det patologiske og usædvanlige, nu se på, hvad der teoretisk er på spil i forbindelse med oplevelsen af kronisk tomhedsfølelse. Jeg vil derfor tage udgangspunkt i den tyske filosof Thomas Fuchs (2010), der har beskæftiget sig med, hvordan man oplever verden, når man har en diagnosen borderline. Dette gør Fuchs, ligesom Ratcliffe (2005), ud fra fænomenologien. Det, der ifølge Fuchs (2010) er særligt ved fænomenologien, er, at den præsenterer et potentielt fundament for psykopatologisk forskning. Fænomenologien tilbyder en ramme, hvorfra man kan analysere subjektivitet og dennes forstyrrelse i forbindelse med psykisk sygdom, og dertil kan dette føre til hypoteser, der eventuelt kan testes i forbindelse med underliggende neurobiologiske mekanismer (Fuchs, 2010). Inden for de sidste 20 år er der opstået en fornyet interesse for at for-

---

stå fænomenologi og psykopatologi i forbindelse med hinanden, som fænomenologisk psykopatologi. Førhen har denne forbindelse primært bestået af tyske og franske tænkere i form af fænomenologi og eksistentiel psykiatri (Spiegelberg, 1972). Dog har særligt én tænker forsøgt at forbinde psykopatologi og fænomenologi, og det er også ham som Fuchs er inspireret af i sin fænomenologiske psykopatologi. Karl Jaspers skrev i 1923 sit hovedværk *General psykopatologi* (1963), hvor han særligt var inspireret af Edmund Husserl's fænomenologi, og dennes begreb intentionalitet (Park, 2020; Spiegelberg, 1972) Her introducerede han fænomenologien til psykopatologi for at fremhæve hele individets selvbillede og subjektive oplevelse (Park, 2020)

I dag har den fænomenologiske psykopatologi fået vind i sejlene ved at åbne for en forståelse af psykisk sygdom ud fra patientens prerefleksive oplevelse (Fuchs, 2010). Dette gøres ved at trække på den generelle fænomenologiske forskning og relatere psykopatologi til de basale strukturer af bevidsthed som Fuchs (2010) nuancerer således: ” (...) *self-awareness, embodiment, spatiality, temporality, intentionality, and intersubjectivity* ” (Fuchs, 2010, p. 547). Gennem fænomenologien er det muligt at undersøge den subjektive oplevelses strukturer. Når man bruger ordet subjekt eller subjektivitet er det vigtigt at forstå, hvordan fænomenologien definerer dette begreb. Fænomenologi anskuer ikke subjektivitet som et objekt, der kan beskrives (modsat f.eks. positivisme), men som et medium, der muliggør, at verden kan manifestere sig selv (Fuchs, 2010). Derfor stræber fænomenologien efter at rumme strukturen af bevidste erfaringer/oplevelser og ikke selve objektet. I psykopatologien ser man typisk symptomer på psykiske lidelser isoleret, hvorimod fænomenologien tilbyder en tilgang hvor det er muligt at se på den hele oplevelse (Fuchs, 2010). I psykopatologien vil man således kunne forstå symptomer isoleret som afgrænsede manifestationer af lokaliserede dysfunktioner i hjernen. I modsætning hertil kan man med fænomenologien se symptomer i relation til subjektet og hele bevidstheden i hvilken symptomerne fremkommer (Fuchs, 2010). Dette kommer tydeligt frem i analysen af borderline. I stedet for at se symptomerne adskilt, så analyserer han dem samlet som narrative identiteter udstrakt i en temporalitet med fortid, nutid og fremtid.

Fra disse grundlæggende antagelser om hvordan man kan forstå subjektet gennem den fænomenologiske psykopatologi, vil jeg nu beskæftige mig specifikt med Fuchs (2007) fænomenologiske psykopatologiske perspektiv på borderline, som han beskriver det i artiklen: *Fragmented selves: Temporality and identity in borderline per-*

---

sonality disorder. Her fremskriver Fuchs (2007) begrebet narrativ identitet, der er kendetegnet ved en sammenhængende forståelse af individet som udstrakt imellem fortiden, nutiden og den formodede fremtid. Ifølge Fuchs (2007) lider borderlinepatienter netop under en manglende evnen til at etablere en sammenhængende selvforståelse – en narrativ identitet. I stedet for en sammenhængende narrativt selvforståelse har de, hvad man kan kalde en postmodernistisk holdning til deres liv, hvor de springer fra et nu til et andet. Dette leder til en oplevelse af fragmentering, hvor de konstant forholder sig til det momentane, til øjeblikkelige affekter. Patientens konstante forhold til eller ophold i nuet skaber en temporal splittelse af selvet, som ekskluderer betydningen af fortid og mulig fremtid som dimensioner i relationen til andre og andet (Fuchs, 2007). De har derfor problemer med at binde sig til et andet menneske, at forpligte sig, tage ansvar og føle skyld.

For at forstå selvfragmenteringen er det relevant at analysere nogle af kernesymptomerne i BPD diagnosen: impulsivitet, affektiv dysregulering, splitting og manglende objektkonsistens (Fuchs, 2007). Det kendetegner BPD patienter, at de har vanskeligt ved at fastholde eller regulere humør og affekt. Jo mere ekstrem forstyrrelsen er i én retning, desto nemmere tipper den over til den modsatte retning. Hver gang det tipper fra den ene pol til den anden, er de fuldstændig omsluttet af deres umiddelbare sindstilstand (Fuchs, 2007). Som resultat deraf oplever de en følelse af at blive revet fra hinanden. Det kommer til udtryk gennem udbrud af vrede, kompulsiv spisning, afhængighed og selvskade mm. (Fuchs, 2007). De kan også være nysgerrige, konstant søgende efter nyheder og begivenheder, men de gør det uden nogen form for tålmodighed i en desperat søgen efter forløsning og belønning (Fuchs, 2007). Sagt på en anden måde, så mangler BPD patienter evnen til at tage en beslutning, der bliver overholdt på længere sigt. Det kræver, at man kan evaluere og regulere umiddelbare impulser i forhold til ens fortid, og den fremtid man ønsker. Derfor har de ikke mulighed for gennem refleksiv diskussion at trække på erfaringer, der kan få indflydelse på deres egen fremtid. BPD patienter mangler oplevelsen af agens eller forfatterskab over deres eget liv (Fuchs, 2007). De lider derfor under en temporal identitetsstruktur. De sidder på en måde fast i nuet. Denne struktur, hvor man kun oplever nuet, giver ofte en intens, men også tom tilværelse, der efterlader patienten med en flad fornemmelse af livet. Selvom de mangler oplevelsen af sammenhæng i deres liv, rapporterer BPD patienter ofte en længerevarende følelse af tomhed eller kedsomhed, idet det forbigående nu mangler meningsfuld dybde. Det forbigående nu mangler den

---

tilfredsstillelse (eng. Fulfillment), som kun kommer fra integrationen af tidligere erfaringer og en forventning om en bestemt fremtid (Fuchs, 2007). For at fylde tomrummet, der opstår i forbindelse med det forbigående nu, søger BPD individet momentære glæder, risikovillig adfærd og adrenalinfyldte oplevelser (Fuchs, 2007). De føler, at de fremstiller en person de ikke er, at de snyder andre til at tro at de er dem, selvom de er en helt anden. Faktisk virker de til at skifte personlighed ret ofte og det kan forekomme meget dramatisk, alt efter hvem de er sammen med. Disse skift af identitet kan give dem en næsten kamæleonagtig fremtoning (Fuchs, 2007). Patienter med BPD kan have symptomet *splitting*. Det vil sige, at man som BPD patient har særligt svært ved at afbalancere positive og negative oplevelser i forhold til sig selv og andre. F.eks. kan en person være magtfuld eller magtesløs, men ikke noget ind imellem. Med det temporale aspekt, som jeg allerede har omtalt i forbindelse med BPD, giver oplevelsen af andre som værende ekstremer en konstant svingning mellem selvmodsigelser (Fuchs, 2007). Dette beskrives sådan, at patienten *mangler objektkonstans*, altså en manglende evne til at skabe et sammenhængende koncept af den anden (Fuchs, 2007). De sidder med andre ord fast i det momentane indtryk af den anden. Med sammenhængende koncept menes der, at man på trods af midlertidig adskillelse eller afvisning stadig kan fastholde et positivt indtryk af en vigtig person i ens liv f.eks. forældre eller søskende. Dette koncept, der handler om alt eller intet, hvor de ekstreme poler er definerende, gælder også personen selv. Det vil sige, at selvet flytter sig mellem modsigelser på baggrund af det momentane affektive stadie BPD patienten er i. Personen kan derfor være dominant eller magtesløst, offer eller plager osv. (Fuchs, 2007).

Baggrunden for Fuchs (2007) analyse af BPD patienter kommer fra det hermeneutiske begreb: narrativ identitet, hvilket Alasdair MacIntyre, David Carr og Poul Ricoeur ifølge Fuchs (2007) har haft særlig indflydelse på at udvikle. Narrativ identitet implicerer, at der foreligger en meningsfuld sammenhæng mellem en persons fortid, nutid og fremtid, som minder om måden hvorpå vi vil have fortalt en sammenhængende historie. Dermed er forholdet til os selv bygget på de narrativer, vi fortæller om os selv og som andre fortæller om os. Dette kommer meget tydeligt til udtryk i Brooks (1992) citat:

We live immersed in narrative, recounting and reassessing the meaning of our past actions, anticipating the outcome of our future projects, situ-

---

ating ourselves at the intersection of several stories not yet completed

(Brooks, 1992, p. 3)

Man kan dermed forstå helheden af et individs liv som helheden af et sammenhængende narrativ, dvs. at vi lever for at gøre vores tilværelse sammenhængende med en meningsfuld konklusion (Fuchs, 2007). Med det sagt så betyder det dog ikke, at narrative strukturer for det levede liv er fuldendte eller færdige produkter af reflektive tanker. Derimod er narrativer levet, før de bliver fortalt. Det kommer til udtryk i begrebet *enacted narratives* (Fuchs, 2007). Det vil sige, at vi i både egne og andres handlinger forventer et forståeligt og meningsfuldt mål for handlingen med en narrativ struktur bestående af en begyndelse, midte og slutning. Vi betragter også den handlende som værende forfatteren af denne sekvens af handlinger. Dermed hævder Fuchs (2007) at vi i vores hverdag forholder os til andre ud fra narrativer. Disse kan være implicite eller eksplicite i form af historier, der bliver fortalt højt.

Når vi forholder os til andre og os selv gennem narrativer, opbygger vi også en narrativ identitet. Det vil sige, de fortællinger vi fortæller om os selv til os selv og til andre (Fuchs, 2007). Det er vigtigt at forstå at et narrativ ikke behøver at være isolerede fortællinger om livshistorier, altså enkelte historier, der kan stå alene og er sammenhængende. F.eks. som når ens bedsteforældre fortæller den samme historie om, hvordan det var at opleve en bestemt dag gentagne gange. Narrative fortællinger kan også være mere fragmenterede og komplekse (Fuchs, 2007). Når vi danner vores narrative identitet, gør vi det ud fra stykker af narrativer, der både kan fremstå i første-, anden- og tredjepersonsperspektiv. Den anden er ikke bare publikum til de narrativer vi fortæller, de er medforfattere til vores livshistorier (Fuchs, 2007).

For at opsummere dette foreslår hermeneutikken en mere dynamisk model for, hvad identitet er. Her er identitet noget man aktivt konstruerer som forfatteren af sit eget narrativ (Fuchs, 2007). Det er interessant, at Fuchs (2007) ikke skelner mellem fortæller og forfatter på samme måde som hans inspirationskilde Ricoeur (1991). Ricoeur (1991) mener, at for at kunne forholde sig til sit eget liv og for at skabe en narrativ identitet har man brug for kulturelt overleverede fortællermodeller, der kan hjælpe med at strukturere egne erfaringer. Uden fortællermodellerne er egne erfaringen et kaos uden retning (Ricoeur, 1991). Ifølge Ricoeur (1991) er fortælleren den måde, hvorpå vi skaber et sammenhængende narrativ mellem fortid, nutid og fremtid, der er baseret på, hvad der faktisk sker i vores liv. Det er dog muligt, på samme

---

måde som i fiktionen, at have en fortællerstemme, når vi forholder os til vores egen historie. Denne forståelse af fortælleren har ikke samme magt som fiktionens fortæller, da denne er styret af forfatteren. Det betyder, at vi ikke frit kan opdigte historier i vores levede liv. De må knyttes til levede erfaringer (Ricoeur, 1991).

Som tidligere beskrevet, så mangler BPD-patienter evnen til at etablere et sammenhængende selvforståelse. I stedet adapterer de en postmodernistisk tilgang til livet, hvor de skifter fra et nu til et andet, hvor de handler ud fra momentane affekter. Dette betyder, at man som BPD patient ikke kan forholde sig til fortiden eller fremtiden som dimensioner. Dermed oplever BPD patienter det Fuchs (2007) kalder en fragmenteret narrativ identitet. De magter altså ikke, i Ricoeurs (1991) forstand, at være fortæller i eget narrativ, fordi de ikke kan forholde sig meningsfuldt til egen fortid og fremtid. I stedet kan man få den opfattelse at BPD patienten kan forfalde til at være forfatteren i eget liv, idet de opdigter eget narrativ, der ikke har nogen overensstemmelse med deres erfarede liv, og patienten opnår dermed ikke en oplevelse af sammenhæng. For at man kan danne sig en narrativ identitet kræver det, at man som individ kan integrere modsætningsfyldte aspekter i en sammenhængende og overordnet fortælling om eller fornemmelse af én selv. Afviger man fra dette og mislykkes med at skabe sammenhæng i forskellige og modsætningsfyldte aspekter i ens liv, så splittes en sammenhængende livshistorie til fragmenterede øjeblikke uden nogen overordnet sammenbindende fortælling (Fuchs, 2007). Ifølge Fuchs desynkroniseres dimensionerne fortid, nutid og fremtid (Fuchs, 2005).

Ud fra en sådan forståelse, kan man se på BPD patientens oplevelse som en forstyrrelse af temporaliteten, og således en følelse af at sidde fast i nuet, da der ikke er noget sammenbindende narrativ. Uden oplevelsen af en fortælling med en meningsfuld progression er BPD patienten så at sige fanget i nuet. Dette nu skaber en pinefuld oplevelse af tomhedsfølelse. Analysen skaber dermed grundlag for at forstå begreberne temporalitet, narrativitet og et sammenhængende selv som tæt knyttede, og det skaber grundlaget for at forstå kronisk tomhedsfølelse hos BPD patienten som en forstyrrelse af temporalitet, der desynkroniserer individet og fratager det muligheden for at danne et sammenhængende narrativ, hvilket skaber en kronisk tomhedsfølelse, en oplevelse af at sidde fast i nuet.

2.4 Tomhed som individualismens konsekvens

Fuchs (2007) beskriver BPD patienten som havende et postmoderne fragmenteret selv. Men hvad vil det sige? I dette afsnit undersøger jeg den postmodernistiske fragmentering. Dette vil jeg gøre ud fra to tilgange. Den ene forholder sig til manglen på traditioner og historie, den anden til hvordan virkeligheden er blevet syntetisk. Først præsenteres udviklingen af individualismen, da begge tilgange tager udgangspunkt i denne. Her anvendes Baumeisters (1987) historiske analyse af selvets udvikling.

Baumeisters (1987) baserer sin analyse på fire kernebegreber, hvis formål er at identificere selvets udviklingen igennem historiske æraer: *Selvopfattelse, selvdefinering, tilfredshed med tilværelsen og relationen mellem individ og samfund*. Baumeisters (1987) analyse går tilbage til slutningen af middelalderen, men jeg vil i denne artikel fokusere på udviklingen gennem det 20. århundrede. I starten af det 20. århundrede er der en udvikling mod en forståelse af selvopfattelse, som noget man aldrig kan begribe helt, noget der er skjult for os selv. Dette syn blev særligt dominerende pga. Freuds psykoanalyse (Baumeister, 1987). Her var det vigtig at definere sig selv ud fra socioøkonomisk status og eksistentiale bekymringer, såsom om man levede autentisk. I denne periode var der en oplevelse af fremmedhed overfor samfundet og den følelsesmæssige tilfredsstillelse kom fra familien og ikke fra arbejdet, som generelt blev anskuet som noget, der ikke bragte nogen form for tilfredsstillelse med sig, hvilket efterlod individet fjendtlig, kritisk og fremmedgjort overfor samfundet (Baumeister, 1987).

I efterkrigstiden var den brede forståelse af selvforståelse en tro på personlig unikhed og et fokus på selvudforskning. Måden, hvorpå individet definerede sig selv, var ud fra personlighed og socioøkonomisk status (Baumeister, 1987). Den gængse måde at søge mod tilfredshed med tilværelsen var jagten på at blive kendt, samt selvrealisering. Dette efterlod samfundet som stedet for individets selvrealisering. Individet accepterede dermed sin tilværelse omgivet og afhængigt af samfundet, og kæmpede med at finde mening indenfor denne ramme (Baumeister, 1987). Baumeister (1987) beskriver således en udvikling, hvor individets fokus på sig selv bliver det primære, hvorfor perioden bliver kaldt narcissismens tidsalder (Lasch, 1991)

Denne periodeforståelse danner grundlag for den første forståelse af den postmodernistiske fragmentering af selvet grundet manglen på traditioner og historie. Her

---

fremhæver Lasch (1991) reklameindustrien, sporten og psykologien som væsentlige årsager til accelerationen af individualisme og tilbedelsen af selvet (Lasch, 1991). Cushman (1990) har også beskrevet, hvordan tiden gennem det 20. århundrede var præget af, at traditioner, store fællesskaber og religioner er døende i det vestlige samfund. Dette skaber for det moderne menneske en fragmentering, som Cushman (1990) kalder 'det tomme selv'. Et selv der fremstår som momenter fyldt af materielle goder og selvrealiserende handlinger. Cushman (1990) forstår dermed tomhed som et udtryk for en mangel på historie. I det postmoderne samfund, der blev defineret af Lyotard (1996), er præmissen at man har opgivet de politiske metanarrativer om frigørelse, og i stedet har vendt sig mod en anden tendens i modernismen, nemlig principperne for individualisme: individualisering, splittelse og forbigåethed (Baumeister, 1987)

Med sit begreb *hypermodernitet* definerer Lipovetsky (2005) den tid, som vi er i nu, som en tid efter *postmoderniteten*. Lipovetsky (2005) mener at hypermoderniteten bygger videre på fundamentet for postmoderniteten, men at disse principper nu udføres i hyperform, hvor alt kan karakteriseres som værende i bevægelse, fleksibelt og omskifteligt. Dette gør sig også gældende for individet, der i denne tid er helt uafhængigt af strukturerende principper som traditioner, fællesskaber og religioner, hvilket ifølge Cushman (1990) konstruerer et tomt selv. Dermed beskriver Lipovetsky (2005) en tid med høj fart og effektivitet, samt et individ der har fokus på personlig glæde og er bevidst omkring at traditioner, der giver retning, mening og værdi i livet, ikke ligesom tidligere er givet. Det, der karakteriserer hypermoderniteten, er således acceleration (Lipovetsky, 2005). Den første forståelse af tomhed i det postmoderne udspringer således af Cushmans (1990) forståelse af det tomme selv, hvor individet ikke har en givet historie eller tradition og lever i et retningsløst forbrug. Den anden tilgang til forståelsen af den postmodernistiske fragmentering af selvet grundet en syntetisk virkelighedsforståelse udspringer af Baudrillard (1990). Han udfordrer den gængse tilgang til virkelighed, da han mener den virkelige verden er blevet en myte. Dette funderer han på en teori om simulationernes genealogi. Udviklingen fra det virkelige til det mytiske begynder ifølge Baudrillard i renæssancen, men tager fart under industrialiseringen, hvor reproduktion blev sat i system og troen på fremskridt, oplysning og revolution dermed flyttede sig væk fra naturen (Rendtorff & Raffnsøe, 2003). Med informations- og kommunikationssamfundet har individet løsrevet sig fra forestillingen om en oprindelig virkelighed i og med at ver-

---

den er blevet så kunstig, at det kunstige er blevet virkeligt (Rendtorff & Raffnsøe, 2003). Det skaber en fragmentering. Denne fragmentering i det postmoderne samfund har Baudrillard (1990) ifølge Rendtorff & Raffnsøe (2003) beskrevet som det fraktale jeg, hvor individet konstant kan omskabe sig selv. Mennesker i det postmoderne kan således ikke længere give mening til virkeligheden uafhængigt af tegnkæder (Rendtorff & Raffnsøe, 2003). Det vestlige samfund bygges på troen på, at der ligger noget bag disse tegnkæder, men dette er ifølge Baudrillard (1990) en illusion. Ifølge Baudrillard (1990) er forførelsen troen på, at der ligger en mening bag tingene, men i stedet er det en udveksling af tegnkæder, der er samfundets almene vilkår (Rendtorff & Raffnsøe, 2003). I Baudrillards (1990) forståelse af virkeligheden ligger der en enorm omskiftelighed og frihed, da man i stor grad er med til at skabe sin egen virkelighed, da det uvirkelige bliver virkeligt. Dette lægger også en stor byrde på individet, der i vid udstrækning skal skabe sin egen realitet gennem tegnudvekslinger. Der opstår således en tomhed i verden, idet der ikke er nogen sikkerhed for, hvad vores tegn leder tilbage til. Dette skaber i følge Baudrillard (1990) den tomme forførelse, da man jagter noget oprindeligt, som ikke er der. Ud fra denne forståelse kan vi anskue tomhed sådan, at verden ikke har nogen specifik betydning, men kan forme sig efter individets ønsker. Dette kritiserer Ricoeur (1991) netop postmodernismen for, at individet tror, at de kan være forfatter til sin egen tilværelse. Tomhed opstår, fordi man har en oplevelse af ikke at være bundet af sine valg, men at de hele tiden kan omskrives, så de passer ind i den nye virkelighed uden nogen kerne eller natur, det kan føres tilbage til.

Med udgangspunkt i Cushman (1990) og Baudrillard (1990) vil jeg argumentere for, at der gennem udviklingen af det moderne og det postmoderne er opstået en fragmentering af individets forhold til sig selv. Denne fragmentering er opstået i tabet af traditioner og historie. Det vil sige af metanarrativer. I sidste afsnit præsenteredes Fuchs (2007) forståelse af BPD patientens postmodernistiske fragmenterede selv, og for hvordan denne fragmentering opstår hos BPD patienter på grund af en usammenhængende narrativ identitet, hvor der ikke er en naturlige sammenhæng mellem fortid nutid og fremtid. I det postmoderne beskriver Cushman (1990) det tomme selv og Baudrillard (1990) den tomme forførelse. Begge har de fokus på, at de store metanarrativer er forsvundet og at retning i tilværelsen ikke er givet mere. Omskiftelighed og impulsivitet karakteriserer dermed tiden. I den fænomenologisk psykopatologisk tilgang præsenterede jeg hermeneutikken, hvis forståelse af identitet netop bygger på

---

en forståelse af et sammenhængende narrativ. Fuchs (2007) pointerer at i de tilfælde, hvor man ikke er i stand til at skabe en sammenhæng mellem modsigende aspekter i ens liv, så splittes ens livshistorie til fragmenterede øjeblikke uden nogen overordnede sammenbindende fortælling. Dette er særligt udtalt hos BPD patienter, der helt kan miste forholdet til fortid og fremtid og dermed fanges i nuet. Jeg argumenterer således for, at alle individer i samtiden kan opleve de samme problemer med at skabe sammenhæng i en accelererende og omskiftelig verden som BDP patienterne, dog i langt mildere grad. Årsagen til dette er, at for at skabe et sammenhængende fortælling har man brug for kulturelt overleverede fortællermodeller, for metanarrativer. Uden et matenarrativ bliver fortællingerne i vores tid fragmenteret og for individet giver det en mængde af mulige retninger i tilværelsen. BPD patienten kæmper med at skabe sammenhæng pga. impulsivitet og affektiv dysregulering, splitting og manglende objektkonsistens. Hos samtidens individ beskriver Baudrillard (1990) og Cushman (1990) også en verden, hvor sammenhæng i tilværelsen ikke er givet, hvor forbrug dyrker impulsivitet og affektivitet, hvor individet konstant møder polariserede modsætninger, og i en omskiftelig verden skal kunne fastholde en sammenhængende selvforståelse. Dette udfordrer individet i at skabe et overordnet og sammenhængende narrativ. De mange muligheder, individualismen åbnede for, skabte som konsekvens en stærkt øget kompleksitet i samfundet og dermed vanskeligheder med at skabe en sammenhængende narrativ identitet. I tilfælde hvor det ikke lykkes at skabe sammenhæng oplever individet noget af det samme som BPD patienten - et postmoderne fragmenteret selv, hvorved individet oplever verden kaotisk og usammenhængende. Det minder på flere måde om borderlinepatientens oplevelse, hvor der som tidligere beskrevet sker en forstyrrelse af temporalitet, og hvor der ikke er nogen klar sammenhæng mellem individets overordnede sammenbindende narrativ, hvorfor man oplever en følelse af tomhed på baggrund af en retningsløshed i tilværelsen. Man sidder med andre ord fast i nuet.

2.5 Konklusion

I denne artikel har jeg præsenteret en struktur for, hvordan man kan forstå tomhedsfølelse teoretisk. Dette har jeg gjort med henblik på at definere tomhedsfølelse som psykologisk begreb, der kan anvendes til at undersøge tomhedsfølelsens kontekstuelle facetter. Her foreslår jeg, at tomhed kan forstås som en emotion (en følelse der er

---

rettet mod et objekt) og som en eksistentiel følelse (en følelse der forholder sig til verden som helhed). For at understøtte dette argument præsenterer jeg den fænomenologiske psykopatologi for at vise, hvordan intentionalitetens struktur kan ændre sig i mødet med det psykopatologiske. Her forholder jeg mig til borderline, hvor oplevelsen af at sidde fast i nuet er omdrejningspunktet. Tomhedsfølelse defineres ud fra dette perspektiv som en forstyrrelse af temporalitet, og i tilfældet borderline i ekstrem grad. For at vise at dette også gør sig gældende for mennesker, der oplever tomhedsfølelse, men ikke lider af borderline, præsenterede jeg til sidst en forståelse af samfundstendenser, der kan forstærke forstyrrelsen af temporalitet. Dette sker når samtiden er omskiftelig og fragmenteret. Fortællermodeller er ikke længere knyttet til nogle få metanarrativer, men er spredt ud på mange fragmenterede fortællinger. Det er derfor svært at læne sig op af fortællermodellerne, når man som individ skal danne sit eget sammenhængende narrativ. I de tilfælde, hvor det ikke lykkes at skabe en sammenbindende fortælling af de modsatrettede fortællinger i ens liv, oplever individet en forstyrrelse af temporalitet. Denne forstyrrelse manifesterer sig som en tomhedsfølelse, der opleves som en retningsløshed i nuet. Artiklen argumenterer dermed teoretisk for, at tomhedsfølelse er en forstyrrelse af temporalitet, der opleves som at sidde fast i nuet.

3. Videnskabsteoretisk tilgang og diskussion af denne

I dette afsnit vil jeg præsentere og argumentere for min eklektiske tilgang til videnskab. Da formålet med dette speciale er at lave et definitionsforsøg på et psykologisk teoretisk begreb for tomhed, vil jeg desuden præsentere forholdet mellem teoretiske og empiriske begreber. Dette diskuteres ud fra psykologiens genstandsfelt, idet måden, hvorpå man tilgår tomhed som fænomen, har betydning for definitionen af det.

3.1 Eklekticisme

Den eklektiske tilgang handler om at sætte forskellige ideer, tanker, begreber, forklaringer, modeller og teorier sammen. Dette gøres ud fra en proces, hvor forskellige typer af viden, der er udviklet inden for deres eget separate felt, disciplin og videnskab, integreres med henblik på at skabe en mere kompleks ramme for forståelsen af

---

den empiriske virkelighed (Sonne-Ragans, 2019). Med begrebet empirisk virkelighed anses virkeligheden ikke kun som sanset, men også som en navngivning og definerende af den orden, som søges indplaceret i virkeligheden. Rationalet for at gøre dette er, at overskridelsen af enkeltdiscipliner og integreringen af viden på tværs af faggrænser kan skabe videnskabelig erkendelse og kritisk selvrefleksion. I sig selv består den enkeltdisciplinære perspektiv kun som én del af det samlede perspektiv, der kan forklare en genstand (Sonne-Ragans, 2019). Dog skal man have for øje, at selvom den eklektiske tilgang medtager flere perspektiver på tværs af faggrænser, så betyder det ikke, at man kan danne et fuldkomment svar og afdække alle aspekter af en givet genstand. Dermed er formålet med den eklektiske tilgang at producere ny viden om konkrete, men komplekse forbindelser mellem fænomener i den empiriske virkelighed, fremlægge nye forståelseskontekster for begreber og vinkler, samt påpege nye problemer og huller i den eksisterende viden (Sonne-Ragans, 2019). Ved den eklektiske tilgang er det vigtigt, at man forholder sig til, hvordan videnskab fungerer, og hvad der adskiller den fra andre former for erkendelse. Den eklektiske tilgang kræver således metarefleksion, ikke over det empiriske felt, men over den måde hvorpå de forskellige discipliner reflekterer over feltet på (Sonne-Ragans, 2019). På trods af at den eklektiske tilgang har nogle bestemte kendetegn, findes der ikke en etableret metode, og eklekticismen udmærker sig dermed historisk ved en stor grad af variation, hvilket kan forklare, hvorfor der er langt imellem forsøg på at etablere et konsistent teoretisk grundlag for den eklektiske tilgang (Sonne-Ragans, 2019). Yderligere er det svært at etablere en systematisk tilgang til eklekticisme, fordi det strider imod den eklektiske grundtanke om at opstille skarpe og uforanderlige metateoretiske såvel som epistemologiske grænser for vidensproduktion (Sonne-Ragans, 2019). Med den eklektiske tilgang til videnskab har man dermed muligheden for at se på tomhedsfænomenet fra et tværdisciplinært perspektiv. I artiklen tilgås begrebet tomhed netop ud fra et tværdisciplinært perspektiv, idet begrebet anskues og diskuteres ud fra såvel et fænomenologisk psykopatologi, som et filosofisk fænomenologisk perspektiv samt et samfundskritisk perspektiv. Dette giver netop mulighed for at finde nye forbindelser mellem disse perspektiver, som kan åbne for nye muligheder for at forstå tomhed som psykologisk fænomen, og således åbne for nye muligheder for empiriske undersøgelser, der kan nuancere den overordnede forståelse af tomhed i kontekstuelle sammenhænge.

3.2 Teoretiske og empiriske begreber

I dette afsnit præsenteres forholdet mellem teoretiske og empiriske begreber for at tydeliggøre distinktionen mellem disse to begrebstyper. Distinktionen mellem disse to typer begreber er desuden med til at klargøre, hvordan disse to gensidigt inspirerer hinanden til at drive videnskaben frem. I artiklen er det således en pointe, hvordan det teoretiske begreb tomhedsfølelse kan inspirere til udvikling af der empiriske begreb, som indgår i diagnosemanualen for BPD.

Hos Madsen (1975) er det hypotetiske begreber, der med sit skabende moment, driver videnskaberne. Han argumenterer for at uden disse, ville videnskaberne ikke udvikle sig. Hypotetiske begreber udtaler sig om ikke-observerbare forhold til virkeligheden eller forhold der endnu ikke er observeret. Hypotetiske begreber udtrykker således teoriens ontologiske overvejelse, og beskriver sammenhængen mellem genstandsfeltets bestanddele (Sonne-Ragans, 2019). I den forstand er hypotetiske begreber også hypotese- og empiriskabende, da de udpeger de processer og egenskaber, der er i fokus i udforskningen af et genstandsfelt (Sonne-Ragans, 2019).

Iflg. Sonne-Ragans (2019) indlejrer empirisk baserede begreber ikke objekter i en større konceptuel sammenhæng, da generelle antagelser og helhedsforståelser ikke er empirisk omsættelige, mens teoretiske begreber skal have en kontekst for at være anvendelige i analytiske sammenhænge. Ifølge Madsen (1975) tilhører teoretisk baseret begreber et metaplan, mens empirisk baserede begreber tilhører hypoteseplanet. Det viser at sondringen mellem empiriske og teoretiske begreber er nødvendig, idet man inden for videnskab har brug for begge til at forklare sit genstandsfelt, og at de ofte giver mulighed for at komplimentere hinanden til at udvikle det videnskabelige felt og således til erkendelsen af verden. Et begreb er videnskabeligt, når det er defineret ud fra sammenhængen med andre begreber. Dermed skal en videnskabelig analyse afdække begrebets indre struktur og ydre forbindelser.

Teoretiske begreber kan udtrykkes som: Modeller, mængder, attributter, udsagn, hypoteser, logiske slutninger og matematiske propositioner (Sonne-Ragans, 2019).

Teoretiske begreber giver erkendelse af abstrakt-formelle objekter. Teoretiske objekter, dvs. de abstrakt-formelle objekter, er baseret på ideologiske forestillinger om virkeligheden, og muliggør at udvalgte forhold af virkeligheden kan tænkes ind i forskellige konsekvenser og sammenhænge (Sonne-Ragans, 2019). De teoretiske begreber definerer og konfigurerer mulige kendetegn ved den empiriske virkelighed.

Dermed udpeger teoretiske begreber formelt abstrakte egenskaber ved virkeligheden og medvirker til at virkelige objekter kan erkendes. De teoretiske begreber har dermed indirekte indflydelse på virkeligheden, idet de henviser til den og udledes fra den. De rækker således ud i virkeligheden i kraft af måden, hvorved de fremstiller den på (Sonne-Ragans, 2019). Dermed er styrken ved at konstruere teoretiske begreber, at de åbner op for mangfoldighed af fortolkninger og udlægninger af den empiriske virkelighed, eftersom de netop udtaler sig om forhold, der ikke kan observeres. Dermed kan man udvide potentialet for forskningsobjekter betragteligt (Sonne-Ragans, 2019). Dette er også hvad der adskiller teoretiske begreber fra hverdagsforklaringer, da de udgør et lukket system, som de opnår en forklaringskraft af (Sonne-Ragans, 2019).

I artiklen er det som nævnt centralt, hvordan det teoretiske begreb tomhedsfølelse kan inspirere til udvikling af empiriske begreber. Tomhedsfølelse er netop et ikke-observerbart fænomen, som behandles på metaplan i artiklen. I artiklen behandles begrebet tomhedsfølelse som et hypotetisk begreb, og det diskuteres, hvordan man teoretisk kan forstå begrebets ontologi, samt hvordan man kan forstå det ud fra dele af det psykologiske genstandsfelt.

3.3 Psykologiens genstandsfelt

Formålet med dette afsnit er at rammesætte den epistemologiske tilgang til tomhed gennem en præsentation af: 1) Psykologiens genstandsfelt. 2) Tomhedsfølelsens plads i det psykologiske genstandsfelt. Når det er væsentligt skyldes det, at det er vigtigt at forholde sig til, hvilke tilgange de forskellige discipliner inden for psykologien benytter til at forstå fænomener, således at man kan forholde sig til teoriernes epistemologi. Dermed kan man lave eklektisk analyser af tværgående teoriers antagelser af deres epistemologiske udgangspunkt til verden, hvorfra man kan forholde sig til dem spørgende og kritisk.

Grundlaget for forståelsen af psykologiens genstandsfelt præsenteres ud fra Thomas Teo's (2018) tredeling. Han anskuer psykologiens genstand som værende opdelt mellem: Opdagede, socialt konstruerede og opfundne begreber. Hvert begreb trækker på en videnskabsteoretisk tilgang, og har været med til at forme psykologien som disci-

---

plin. Den psykologiske forståelse af et begreb som værende opdaget har sit udgangspunkt i den positivistiske tilgang. Opdagede psykologiske begreber er dannet på baggrund af et objekt eller en begivenheds egenskaberne. Forståelsen af et begreb som en social konstruktion har sit udgangspunkt i den socialkonstruktivistiske tilgang. En social konstruktion forholder sig til, at den psykologiske genstand er baseret på kulturelle og historiske behov for mennesker. Forståelsen af et begreb som opfundet er funderet i den postmodernistiske tilgang til psykologiens genstandsfelt. Her forstås begrebet som værende skabt uden at det eksisterede førhen (Teo, 2018).

Tredelingen af det psykologiske genstandsfelt viser kompleksiteten i forståelsen af, hvad psykologi er, og det afleder således en række måder, hvorpå man kan forstå psykologiske begreber, heriblandt: Psykologiske begreber, der er knyttet til et biologisk objekt. Begreber der er opfundet, men er blevet virkelige gennem social praksis. Begreber der er konstrueret af praktiske årsager, men som kan have en social eller biologisk oprindelse. Begreber der er opfundet, og er virkelige i akademiske praksisser, men ikke ude i samfundet, samt begreber der er konstrueret af metodologiske årsager (Teo, 2018).

I det følgende uddybes det tredelte psykologiske genstandsfelt: positivismen, socialkonstruktivismen og postmodernismen. Formålet med dette er beskrive de videnskabssteoretiske ståsted for tomhedsfølelse som psykologisk fænomen, som artiklen er baseret på.

3.3.1 Positivism

Indenfor den positivistiske tænkning kan man skelne mellem klassisk positivism fra 1800-tallet og 1900-tallets positivism (Kjørup, 1997). Den klassiske positivism stammer fra den franske 1800-talsfilosof August Comte, der ville gøre op med den spekulative og metafysiske tænkning i samtidens intellektuelle miljø (Kjørup, 1997). Her indførte han fænomenet positiv tænkning, som han bekendtgjorde i fem bestemmelser: 1) Det positive er det virkelige, der står i kontrast til det indbildte. 2) Det positive er det nyttige 3) Det positive er det sikre 4) Det positive er det præcise 5) Det positive er positivt (Kjørup, 1997). Disse fem betegnelser blev med tiden almene grundholdninger for Comte's tid, hvorved det positive, var det virkelighedsnære og erfaringsbaserede, dvs. det empiriske og antimetafysiske. Ernst Mach danner overgangen fra 1800-tallets positivism til den positivism, der kendetegner 1900-tallet

---

(neopositivisme). Her er kongstanken at skabe en enhedsvidenskab. Dermed blev det positivistiske ideal at alle typer af kendsgerninger, om de var ud fra naturvidenskab, samfundsvidenskaben eller humanismen, kunne ledes tilbage til kendsgerninger eller iagttagelser af én type: en samfundsvidenskabelig forståelse, som kan reduceres til en psykologisk forståelse, som kan reduceres til en biologisk, der kan reduceres til et kemisk og i sidste ende til fysikkens love (Kjørup, 1997). Med den positivistiske tilgang til psykologien opdages således, hvordan man gennem disse kæder af reduktion kan forstå sociale og psykologiske fænomener ud fra basale forståelser af, hvordan naturen interagerer. Selvom få i dag vil kalde sig positivist, så ligger disse filosofiske overvejelser i vores måde at erkende verden på. Det er svært at slippe tanken om, at alt i sidste ende kan reduceres til ubetvivlelige kendsgerninger, objekter i den fysiske verden, man kan måle og veje (Kjørup, 1997). Dermed er det også svært at slippe ideen om, at vi på den ene side har verden som den er, og på den anden side har vurderingen, der består af den subjektive tolkning af verden. Inden for de psykologiske discipliner viser den positivistiske filosofi sig gemmen reduktionen af psykologiske og sociale fænomener til biologiske og kemiske mekanismer eller korrelerende adfærd (Teo, 2018). Teo's (2018) kritik af positivisme i psykologien bygger på en forståelse af et felt, der har opgivet refleksivitet og dermed negligeret eller set kritiske undersøgelser af epistemologi, ontologi, etik og æstetik som meningsløse, ved at opgive eller undlade refleksive spørgsmål fra det filosofiske felt. Denne kritik er særligt rettet mod det, som Teo (2018) kalder den aktuelle psykologi. Det fremgår ikke tydeligt, hvordan Teo (2018) definerer den aktuelle psykologi.

I denne sammenhæng forstås den aktuelle psykologi ud fra Madsens (1988) definition af mainstreampsykologi. Dette er, ifølge Madsen, en makroskole inden for den psykologiske disciplin, der er opdelt i fire subgrupper, som har det til fælles, at de undersøger integreringen af psykologi. Den første af de fire sub-grupper er: 1) læringspsykologi, der oprindeligt er udsprunget af den amerikanske behaviorisme. Den anden sub-gruppe er: 2) Motivationspsykologi, denne del af psykologien er oprindeligt inspireret af Freud og psykoanalysen. Den tredje sub-gruppe er: 3) Personlighedspsykologi, denne sub-grupper er ikke direkte knyttet til et tidligere felt, da skolen er meget stor og bred i forhold til den teori og metodologi den læner sig op ad. Den sidste og fjerde sub-gruppe er: 4) Kognitionspsykologien, som er en skole der har videreført forskningen, der blev startet af den eksperimentelle psykologi og gestaltpsykologien. Her fremhæves Piagets udviklingsteori og connectivisme som

---

primære (Madsen, 1988). Det er også værd at nævne at inden for kognitiv psykologi er der sket en udviklingen af feltet i form af kognitiv neurovidenskab, som har haft stor betydning for, hvordan man ser på kognitiv psykologi i dag (Smith, 2015) Med kognitiv neurovidenskab ser man på det neurale fundament for kognition. Det har betydet, at det i dag er svært at adskille connectivisme og kognitiv neurovidenskab, da connectivisme i stigende grad inkorporere opdagelser fra neurovidenskaben (Smith, 2015).

De fire sub-grupper, som Madsen (1988) definerer som mainstreampsykologi, er ud fra min analyse netop det felt, som Teo (2018) kritiserer i sin bog. Her peger han blandt andet på, at der har været et ønske indenfor psykologien at opnå en naturvidenskabelig status, som har afledt en naiv empirisme i et forsøg på at leve op til de positivistiske idealer (Teo, 2018). For at forstå Teo's (2018) kritik af mainstreampsykologien er det vigtigt at forstå, at Teo (2018) ikke mener, at alle fænomener inden for psykologien er konstruktioner eller opfindelser, men at han prøver at forholde sig til en bølge inden for psykologien, der opererer ud fra en meget snæver forståelse af hvad psykologiens genstandsfelt er og hvad relevant viden er. Det er en bølge, der også er beskrevet inden for filosofien, og som Goff (2017) definerer som fysikalisme, hvilket Goff (2017) mener er den primære tilgang til filosofi i dag. Det indebærer, at man kan forstå alle fænomener ud fra fysikkens love, dertil også begreber som bevidsthed, hvilket Goff (2017) forsvarer. Det er netop denne samme bølge indenfor psykologien, som Teo (2018) ønsker at diskutere, og han peger på at psykologiens genstandsfelt består af mere end det opdagede, dvs. fysikalismens og den positivistiske tilgang til verden (Goff, 2017; Teo, 2018).

Med det sagt er der også tydeligt, hvordan nogle psykologiske begreber har en opdaget oprindelse. Det gælder for den fænomenologiske psykopatologi, som jeg præsenterer i artiklen, der forsøger at bygge bro til neurovidenskaben og den medicinske psykiatri. Samtidig er artiklens behandling af begrebet tomhedsfølelse eksempel på, hvordan man ikke kan forstå verden ud fra én type epistemologi. Derfor er der også valgt en eklektisk tilgang, der er åben for en filosofisk refleksion, der stiller nogle grundlæggende spørgsmål til, hvordan vi forstår og handler i verden.

3.3.2 Socialkonstruktivisme

Socialkonstruktivismen er ifølge Teo (2018) et opgør med den positivistiske tilgang til socialpsykologi, og den repræsenterer den anden epistemologiske tilgang til psykologiens genstand: Sociale konstruktioner. For at forstå hvad en social konstruktion er, vil jeg præsentere fem forståelser indenfor socialstrukturalismen: Sprog, kulturel og historisk specificitet, diskurser og disciplinær magt, magtrelationer og relativisme. Den overordnede forståelse indenfor socialkonstruktivisme er, at måden, hvorpå mennesker forstår verden, objekter og hændelser, er et produkt af, hvordan verden er repræsenteret og fremsat gennem sprog (Burr & Dick, 2017). Det betyder dog ikke, at fænomener ikke kan have et naturkarakteristikum, men at den måde, hvorpå mennesker identificerer og klassificerer, i store træk er grundlaget for, hvordan vi forstår et fænomen som værende, hvad det er (Burr & Dick, 2017). Burr & Dick (2017) eksemplificerer dette med et træ. Træet har træk, der eksisterer i den fysiske verden, som man kan måle og veje. Men det, der er afgørende for, hvordan vi definerer et træ, er primært et produkt af sprog. Selvom nogle objekter i verden, heriblandt også mennesker, har bestemte egenskaber, er det, der interesserer socialkonstruktivismen, hvordan nogle egenskaber bliver vurderet som værende vigtige, og derfor anvendes som basis for en social eller videnskabelig måde at evaluere egenskaben på (Burr & Dick, 2017). Dette har ud fra en socialkonstruktivistiske tilgang at gøre med den kulturelle og historiske specificitet. Med dette menes der at den måde, hvorpå verden er klassificeret og kategoriseret gennem sprog, varierer alt efter hvilken kulturel eller historisk kontekst den indgår i, og at tendenser der indgår i disse leveres til individet gennem diskurser.

Diskurser refererer indenfor socialkonstruktivisme til et sæt af forestillinger, der er kulturelt betydningsfulde, hvorved de kan bruges til at skabe mening i verden. Dette eksemplificerer Burr & Dick (2017) således:

Thus for instance, it is very common in today's society for us to make sense of what people do and say through the discourse of "personality" or "disposition". This meaning system produces the idea that individual behaviour is a consequence of largely internal traits or motivations that are either inherited or learned (Burr & Dick, 2017, p. 61).

Det er dog ikke alle forestillinger, man kan kategorisere som en diskurs. Hvad der mere generelt inden for socialkonstruktivismen differentierer en diskurs fra en forestilling, er diskursens produktive magt. Med det menes der, at diskurser ikke blot beskriver verden, men at diskurser aktivt påvirker, hvordan vi handler i verden (Burr & Dick, 2017). Dette lægger som tidligere nævnt op til det som socialkonstruktivismen særligt interesserer sig for: Hvorfor visse egenskaber bliver tildelt større vigtighed end andre. Dette indgår i det fjerde begreb: Magtrelationer. Indenfor socialkonstruktivismen referer dette til, hvordan positioner i samfundet, så som erhverv eller klasse, muliggør at nogle grupper i befolkningen har mere autoritet over andre (Burr & Dick, 2017). Selvom magtrelationer aldrig er fastsatte eller konstante har de, der besidder autoritære positioner, muligheden for at sætte standarder og normer, som det forventes at andre skal indordne sig under (Burr & Dick, 2017).

Dette bringer os til en tilgang til psykologien, hvor der ikke er nogle definitive svar på, hvad sandhed er. Derimod er den en kontinuerlig udvikling af sproget, den kulturelle og historiske kontekst, samt de diskurser og magtrelationer der former sig. Det er også igennem socialkonstruktivismens overordnede forståelse af epistemologi, at der opstår en form for relativisme, da man accepterer at der indenfor denne retning er mange perspektiver på en givet hændelse, person eller objekt, samt at det perspektiv, som er det anerkendte perspektiv, i højere grad er et spørgsmål om politik og magt end om det enkelte perspektivs sandhedsværdi.

Fra den socialkonstruktivistiske epistemologi kan vi derfor uddrage en tilgang til psykologiens genstand, som noget der er tolket og givet betydning i fællesskaber og gennem de sociale og politiske processer i form af magtrelationer og diskurser. I artiklen er tilgangen til selvet et begreb, der er socialt konstrueret. Det er vanskeligt at afgøre, hvorvidt selvet er en mekanisme i mennesket, men det er gennem analysen af individualismen tydeligt, at sociale og politiske processer har formet vores forhold til os selv, og hvordan selvet ifølge Cushman (1990) kan anses som tomt, idet det er et udtryk for måden, hvorpå vi tildeler betydning til os selv og forstår os selv i samtidens politiske og sociale diskurser.

3.3.3 Postmodernisme

Den postmodernistiske tilgang tager sit udgangspunkt i Lyotards (1996) bog *Viden og det postmoderne samfund* (Rendtorff & Raffnsøe, 2003). Den postmoderne perio-

---

de, står i kontrast til den moderne periode, der opstår efter oplysningstiden. I det moderne var der en tendens til at erstatte religion, som den store fortælling, med videnskabelige og ideologiske sekulariserede fortællinger. En af disse fortællinger var oplysningstidens historiske bevægelse mod frigørelse og sandhed (Rendtorff & Raffnsøe, 2003). Ifølge postmodernisterne er alle disse fortællinger om frigørelse og sandhed døde, og postmodernismen forholder sig derfor til en anden tendens, der var i det moderne: Det individuelle, opsplittede og foreløbige. Yderligere stiller postmodernismen også spørgsmål til om vores symboler, herunder om det videnskabelige sprog, er i stand til at gengive virkeligheden (Rendtorff & Raffnsøe, 2003).

Dermed er postmodernismen et kritisk perspektiv, der udfordrer ideen om de politiske og videnskabelige metanarrativer, der blev etableret gennem 1900-tallet af marxistiske tænkere (Teo, 2018). Den postmodernistisk tilgang, og således det tredje perspektiv på psykologiens genstandsfelt, skærper fokuset på temporale forståelser. Det vil sige det tidsmæssige aspekt, hvorved man kan forstå et fænomen (Teo, 2018). Begrebsmæssigt er modstykket til det temporale tidløshed (eng. Atemporal). Et godt eksempel på dette er kausalitet. Her defineres noget som kausalt netop ved, at det består uafhængigt af tid (Faulconer & Williams, 1985). Teo's (2018) ide om temporale grænser er inspireret af den postmodernistiske franske filosof Jean Baudrillard (1994), der baserer sin forståelse af viden på sin simulationsteori. Dette eksemplificerer Tao (2018) med forskellen på et terrænkort og et politisk kort over Europa. Hvis man sammenligner disse, kan man se at grænsen mellem f.eks. Østrig og Italien er en simulation, der ikke stemmer overens med fysiske pejlemærker såsom floder og bjergkæder. Dog er grænsen virkelig ud fra en forståelse af, at det politiske samfund har konsekvenser for mennesker. At leve på den ene eller anden side af den simulerede linje kan have virkelige konsekvenser i forhold til identitet, uddannelse, økonomi, madvaner og sprog. En ny virkelighed kan dermed blive konstrueret fra en simulation og grænsen bliver et tegn for det virkelige, men er ikke virkelig i sig selv. Baudrillard (1994) beskriver således en verden, der består af mange simulationer, som ikke er fysiske grænser for vores kategorier i den sociale verden. På trods af at disse simulationer som tidligere nævnt ikke er virkelige, så er de et tegn på den nye virkelighed, da de er pejlemærke for, hvordan vi indretter og handler i verden. Et eksempel på en sådan opfundet grænse i forbindelse med begrebet sorg, finder vi ved Tao (2018). Idet sorg anskues ud fra en patologisk forståelse, så skal de discipliner, der beskæftiger sig med psyken, f.eks. psykiatrien, sætte en grænse mellem det

---

normale og anormale. Her kan man f.eks. sætte en diagnostisk grænse ved 6, 12, eller 24 måneder efter tabet, hvilket er en opfundet grænse, der ikke nødvendigvis reflekterer virkeligheden, men derefter bliver den nye virkelighed. Her kan man passende vende tilbage til landkortseksemplet af Baudrillard (1994). Landegrænsen mellem Østrig og Italien passer ikke nødvendigvis med landskabet, men grænsen bliver et udtryk for den nye virkelighed, som har store implikationer for levevilkår og selvforståelse. I eksemplet med begrebet sorg, opstiller man på samme måde en sådan opfundet temporal grænse, der har store implikationer for individet, idet det markerer grænsen mellem det normale og anormale, mellem det raske og syge.

På den måde er en postmodernistisk tilgang et bud på, hvordan man epistemologisk kan forholde sig til tomhed som psykologisk fænomen. Postmodernismen forholder sig ikke kun til verden som objekt eller processer, men også som temporale grænser. Helt konkret er denne tilgang altså et godt værktøj til at forstå begrebet sorg gennem en temporal distinktion (3, 6 eller 12 måneder), og ikke udelukkende som konkrete manifestationer (f.eks. meningsløshed og tristhed). Det giver i min optik således også mulighed for at udvide forståelsen af tomhed og tomhedsfølelse som psykologisk fænomen.

3.3.4 Kritisk psykologiske refleksioner over tomhed som psykologisk begreb

Hvorfor er kritisk psykologisk refleksion vigtig, og hvorfor har det relevans for den psykologiske forståelse af tomhed? Kritisk tænkning handler om at tilegne sig heuristik, der muliggør, at man kan udfordre status quo, der i psykologien er antagelser i forskning og praksisser (Teo, 2018). Den kritisk teoretiske psykologi har til opgave at stille spørgsmål, hvilket Zizek (2006) præsenterer som filosofien opgave. Filosofien skal således ikke kun diskutere svar, men også anlægge et kritisk perspektiv på selve spørgsmålet, også selvom der allerede er fundet svar på det. Netop den måde man forstår et givent problem, kan være det, der skaber forhindringen i at finde løsningen. Derfor er det, man skal forholde sig til i den kritisk teoretiske psykologi, ikke blot de svar psykologien har fundet, men også de spørgsmål der stilles. Teoretisk psykologi repræsenterer dermed en tilgang til psykologien, hvor man ønsker at sætte spørgsmål ved den etablerede forståelse eller tilgang til et fænomen. Thomas Teo (2018) beskriver dette i sin bog: *Outline of theoretical psychology*.

Gadamer (1960/1997) argued in Truth and Method that “the logic of the human sciences is a logic of the question” (p. 370). The logic of theoretical psychology (or the psychological humanities) is not one of natural scientific discovery, hypothesis-testing, modeling, verification, or falsification, but one of raising questions and issues, particularly those that are frequently avoided, about psychology as a discipline, profession, and practice (Teo, 2018, p. 1).

Teo (2018) anslår, at alle professioner og videnskaber kan blive teoretisk beriget. Dette gøres fra et kritisk teoretisk perspektiv. I forbindelse med tomhed som psykologisk fænomen må man forholde sig til tomhedsbegrebet og hvorledes det har en ontisk væren. Hvorvidt man kan observere det i verden eller om det psykologiske begreb er simulation, artefakt og/eller en interaktion, der ikke kan afledes fra et objekt eller begivenhed i sig selv, men som er en social og politisk proces (Teo, 2018). Pointen med at bringe dette op er, at det stiller nogle grundlæggende spørgsmål til psykologiske begrebs status som værende ontiske og epistemiske. Hvad Teo (2018) mener med epistemisk er, at man må forholde sig til om et givet begreb er klart defineret indenfor dens respektive teori. Dermed har den teoretiske psykologi til opgave at stille spørgsmål til, hvorvidt et givet begreb er klart defineret. Et givet psykologisk begreb står derfor overfor spørgsmålene:

Do they mirror external reality? Are they simulations that have become reality? Do concepts contribute to seeing things in new ways? Is this seeing in new ways emerging in certain cultures and times and is it generalized or generalizable as a feature of human psychology? How do concepts limit what we think about and do? Are the kinds we deal with in psychology natural, social, human, combinations thereof, or linguistic inventions? Can simulations become a reality that structure and guide our thinking about the world? (Teo, 2018, p. 89).

I forsøget på i at lave en struktur for tomhed som et teoretisk begreb indenfor psykologien er man som forsker derfor nødt til at forholde sig til disse forhold. Her blev der i artiklen lagt vægt på tomhedsfølelse som et psykologisk begreb, men hvordan

---

man epistemisk forholder sig til begrebet, var ikke entydigt. I artiklens indledning gav jeg eksempler på, hvordan både Peteet (2011), Klonsky (2008) og Køster (2020) argumenterede for, at man mangler at finde en måde, hvorpå man klart kan definere tomhedsfølelse. Ydermere var der i artiklen også modsigende forståelser af, hvordan man kan forholde sig til om tomhed har en ontisk status. Her blev der i afsnittet: *Tomhed som individualismens konsekvens* lagt vægt på, hvordan tomhed var en social og politisk proces, i modsætning til den fænomenologiske psykopatologi der gennem fænomenologien giver mulighed for at skabe en struktur for subjektivism, og hvordan dette kunne inspirere til at undersøge underlæggende neurobiologiske mekanismer, der kunne forklare disse. Fuchs (2007) har således en forståelse af, at fænomener og begreber kan opdages, og således en forståelse af at tomhed eventuelt kunne have en ontisk status. I forståelsen af tomhedsfænomenet som et temporalt grænsefænomen kan man hurtigt være tilbøjelig til at afskrive en ontisk oprindelse for fænomenet. Om tomhed, som et objekt har oprindelse i den fysiske verden eller om begrebet i højere grad er konstrueret eller opfundet, er ikke afgørende i et eklektisk perspektiv. Det, der er vigtigt i denne sammenhæng, er, hvordan det giver mening teoretisk at forstå tomhed som psykologisk fænomen. Her har jeg argumenteret for, at det giver mening at forholde sig til tomhed som en struktur eller grænse, gennem Tao's (2018) tilgang til temporale grænser, som noget der bliver opfundet. Vi opfinder grænser og nedlægger dem igen, og disse grænser påvirker aktivt vores forståelse af verden. Psykologiske begreber kan således etableres ud fra en forståelse af, at vi skaber vores virkelighed og ikke som i f.eks. positivismen er konstitueret af den (Faulconer & Williams, 1985). Historiske analyser har påpeget begreber i psykologien som værende temporale. Her kan man som kritisk teoretisk psykolog stille spørgsmålet: I hvilken grad begreber som: IQ, selvet, locus of control, ekstrovert og introvært, personlighed osv. er en simulation og dermed begreber der ikke direkte reflekterer virkeligheden, men som bliver virkelige og påvirker individet på en virkelig måde. Idet begreber, der er blevet opfundet, inkorporeres i individet som et forhold til sig selv, og på den måde har virkelige konsekvenser (Teo, 2018). Hvad Hacking (1994) har beskrevet som *The looping effects of human kinds*. Tomhed kan ud fra denne tilgang til det psykologiske genstandsfelt forstås som en grænse mellem det værende og intethed. Tomheden er i denne forståelse ikke rummet, hvori der ikke er noget, men grænsen der afskærer det værende fra det potentielle. Tomhed kan derfor forstås, som den temporale grænse mennesker sætter mellem,

---

hvornår noget er og ikke er. I artiklen præsenterer jeg Ratcliffes (2005) struktur for oplevelsen af væren. Følelsen af at være tom, som en eksistentiel følelse, er dermed ikke rettet direkte mod et objekt, men er rammen hvorved vi vurderer objektets værensforhold. Det er altså en forståelse af objektgrænser, helhedsfornemmelser, og en ramme for, hvordan vi føler objekter.

Det er dog vigtigt at pointere, at hvis tomhed anskues som en temporal grænse, så har begrebet stadig virkelig indflydelse på mennesker, og den måde hvorpå de oplever, forstår og handler i verden. Dette viser Tao (2018) ud fra et eksempel af Ian Hacking analyse af Multiple personality disorder:

Hacking (1995), who articulated the close connection between the psy- disciplines, politics, society, and history when making up people (Hacking, 1986), used the example of multiple personality disorder (MPD), a concept that also has disappeared from the academic discourse, and is now labeled dissociative identity disorder (American Psychiatric Association, 2013). Hacking (1995) observed in his work that there was an increase in MPD diagnoses after the official recognition of this disorder, that outside of the United States not many cases were identified prior to American experts, and that one can even find measurable physical symptoms that change with personality (Teo, 2018, p. 83).

Derfor giver det heller ikke mening at sige, at tomhed som fænomen ikke findes, på samme måde som det ikke giver mening at sige, at en dansker ikke findes. Dermed argumenterer Tao (2018) for, at psykologer ikke kun forholder sig til objekter og begivenheder, der er af fysisk oprindelse, men også af en social oprindelse, hvorved man kan etablere en psykologisk baseret kategori (Teo, 2018). Det betyder for min tilgang til tomhed som psykologisk fænomen, at tomhed kan ses som et fænomen med social oprindelse, og at det ikke har nogen direkte spatial manifestation. Derfor er det passende at vende tilbage og anvende Zizek (2006) til at argumentere for, at man har fokuseret på et utilstrækkeligt svar på, hvad tomhed er. I stedet for burde man have været kritisk over for den måde, hvorpå man spurgte. For eksempel kan man spørge, hvis det ikke bringer forskningen videre at anskue tomhed som spatiale, giver det så ikke bedre mening at anskue tomhed som temporal grænse? Jeg vil derfor i den næste del af specialet præsentere et bud på, hvordan man kan forstå tomhed

---

som et potentiale, der bygger videre på en forståelse af tomhed som en temporal grænse.

4. Metateoretisk diskussion af tomhed

I Artikkens indledning præsenterede jeg en lang række af teoretiske tilgange, der beskæftiger sig med tomhed som psykologisk fænomen, heriblandt noget af den litteratur der beskæftiger sig med tomhed som intethed. I dette afsnit vil jeg diskutere, hvorledes man kan forstå tomhed som en intethed, eller om man i højere grad skal forstå det som noget andet. Jeg tager udgangspunkt i Køster (2020): *Bereavement and the meaning of profound feelings of emptiness: An existential-phenomenological analysis*. Hvor han argumentere for, at ideen om at forstå tomhed som intethed er misledende, da dette har en uhensigtsmæssig resonans, der fjerner kontekstuelle nuancer og kompleksitet fra fænomenet. Jeg vil starte med at uddybe Køsters (2020) kritik og tilgang. Derefter vil jeg præsentere teoretiseringen af intethed. Dette afsnit er dermed skrevet med henblik på at have en metakritisk diskussion af artiklens definitionsforsøg på tomhedsfølelse som en forstyrrelse af temporalitet.

4.1 Køsters kritik og tilgang

Forståelsen af, at tomhed er en form for intethed, har afledt kritik, da det er pointeret at denne konklusion ikke beskriver selve oplevelsen af tomhed, men definerer det på baggrund af det undefinerbare. På den måde låser man forståelsen af tomhed som værende noget, man ikke kan beskrive nærmere end uhåndgribelighed. Denne kritik har Allan Køster (2020) beskrevet i: *Bereavement and the meaning of profound feelings of emptiness: An existential-phenomenological analysis*. I artiklen problematiserer han forståelsen af tomhed som følelsen af intethed. Køster (2020) mener, at det er svært at forstå tomhedsoplevelse, fordi intetheden er uden reference og uden en intern struktur, der kan beskrives og at beskrivelsen af tomhed som en intethed er misledende. På trods af at tomhedsfølelse er flyvsk og svær at beskrive, er det ikke det samme som at fænomenet ikke har en intern struktur, man kan beskrive. Køster (2020) ser tomhedsfølelsens mange facetter som udtryk for, at der er en struktur i fænomenet, da de forskellige måder at udtrykke tomhedsfølelse og hvordan denne oplevelse blive sat i spil viser, at der er substans i begrebet. Køster (2020) ser tom-

---

hedsfænomenet som et fænomen med forskellige betydninger, og stiller spørgsmålet om tomhedsfølelse beskrevet i forhold til borderline, psykoser, sorg, meningsløshed og kedsomhed kan forstås som det samme fænomen. Gennem Køsters (2020) eksistentielle fænomenologiske analyse af følelsen af tomhed efter tabet af en nær (eng. Postbereavement) argumenterer han for, at tomhed ikke er en følelse af en abstrakt intethed, men udtrykker en oplevelse af, at der opstår et rum i manglen på en konkret tilstedeværelse. Dette skyldes ifølge Køster (2020) fornemmelsen af hjemmelighed (eng. self-familiarity). Det vil sige et tilhørsforhold i verden, hvor man er en integreret del af et netværk med multiple bestanddele i form af ting, vanlige praksisser, samt en fornemmelse af at høre hjemme mm. Lidt forenklet sagt altså en følelse af at høre til i verden og i sig selv. Dette netværk kalder Køster (2020) den eksistentielle tekstur for hjemmelighed. Hvad der er særligt ved sorg, er, at når man deler dette netværk med en anden, bliver de integrerede i den overordnede mening og referenceramme for netværket (Køster, 2020). Med forståelsen af dette netværk, hvorved vi skaber en fornemmelse af os selv og verden, kan den sørgendes oplevelse af tomhed, anskues som en affektiv reaktion på en markant indsnævring eller begrænsning i sin overordnede eksistentielle tekstur. Dermed kan man anskue tomhedsfølelse som en affektiv reaktion på at individet helt grundlæggende oplever at værensgrundlaget bliver tømt. Det er en oplevelse af fremmedgørelse overfor sig selv eller en opløsning af oplevelsen af hjemmelighed (Køster, 2020). Dette viser sig som stadier af *Unheimlichkeit*, der indebærer den eksistentielle opgave, at genlære hvem man er midt i savnet af den person, man har mistet. Dermed kan man forstå tomhed som noget andet end intet, og der er grund til at se på det som en følelse af noget grundlæggende i ens tilværelse som mangler. Her har Ratcliffe (2005) fremlagt et argument for, hvad han kalder eksistentielle følelser, hvilket jeg har udfoldet i artiklen. Køster (2020) argumenter for, at tomhed falder indenfor kategorien for eksistentielle følelser. Da tomhed ikke eksklusivt er rettet mod tabet af en person, men også udtrykker en indsnævring i den eksistentielle tekstur for ens væren. Køster kritiserer forståelse af tomhed defineret som intethed. Men hvad ligger der i definitionen af tomhed som intethed og er der mulighed for at bygge bro mellem disse?

4.2 Tomhed som intethed

Jeg har i en tidligere opgave anvendt bl.a. Ranasinghe (2019), Sartre (2002) og Vygotsky (1978) til at definere tomhed som et potentiale. Jeg vil her kort redegøre for dette, samt diskutere især Ranasinghe (2019) i lyset af Susie Scotts (2018) teori om negativt definerede fænomener. Til sidst vil jeg kombinere forståelsen af tomhed som potentiale med artiklens forståelse af tomhedsfølelse som en forstyrrelse af temporalitet.

Ranasinghe (2019) beskriver tomhed som en måde at opleve intethed på i artiklen: *Theorizing nothingness: malaise and the indeterminacies of being*. Her tager han sit udgangspunkt i Elisabeth Goodstiens (2005) historiske gennemgang af begrebet Malaise i hendes bog *Experience Without Qualities: Boredom and Modernity* og Sartres (2018) forståelse af intethed, som bliver præsenteret i hans hovedværk: *Væren og intet*. Her anskuer Sartre (2018) ikke intet som absolut intet, i stedet forsøger han at beskrive forholdet mellem objekt og subjektivitet. Her er intet, det man vil beskrive som ikke-en-ting fremfor intet i sin hverdagsbetydning. Derved beskriver Sartre (2018) det ikke-tingslige gennem intet og det tingslige, dvs. den materielle verden, gennem sin eksistentiel fænomenologiske analyse af væren. I Ranasinghe's (2019) forståelse af tomhed ligger der også et perspektiv på tomhed som værende et symptom for sygdom eller psykisk lidelse. Begrebet malaise er et paraplybegreb, der dækker over en generel følelse af gene, sygdom eller ubehagelighed, hvis præcise årsag er svær at identificere (Ranasinghe, 2019). Malaise dækker over en række af tilstande, der er beskrevet historisk, som eksempel kan nævnes: depression, melankoli og spleen. Ranasinghes (2019) pointe er, at forståelsen af disse tilstande er bundet sammen af intethed. Lige som Sartre (2017) argumenterer Ranasinghe (2019) for at subjektet er konstitueret af intethed, og at der i malaise er en dybtliggende og betydningsfuld eksistentiel længsel, som udtrykker sig på baggrund af et spørgsmål om, hvad det vil sige at være til. Denne overvældende følelse af at stille spørgsmål til sin egen eksistens, føles ifølge Ranasinghe (2019) for subjektet som en oplevelse af en grundlæggende mangel i livet. Denne mangel er, hvad Ranasinghe (2019) beskriver som tomhed. For Ranasinghe (2019) er det at tale om en mangel det samme som at tale om intethed. Noget kan således kun være tomt, hvis man forventer at det tomme kan fyldes. Derved forholder man sig til tomhed ud fra det, der kunne være, men som ikke er. At noget er tomt, indebærer dermed en intethed, som man forventede ikke

---

var. Dermed kan man forstå tomhed, som den intethed der består af at noget der forventes at være der, men ikke er der. Dette tydeliggøres bedst med et eksempel. Hvis man forventede at komme til koncert, men det bliver aflyst på grund af corona, så står man tilbage med noget (intet), der ikke blev til noget. Man forventede en god oplevelse, men man ved ikke med sikkerhed, om man er gået glip af noget, for det kunne jo have været en dårlig koncert. Det vil aldrig blive afklaret, derfor står man tilbage med en tom fornemmelse. Det er ikke altid at en mangel udtrykker sig på samme måde. Ranasinghe (2019) differentierer mellem tomrum og tomhed, der begge er et udtryk for en mangel. Han eksemplificerer forskellen gennem følgende eksempel: Hvis du får at vide, der er mad på bordet, men der ikke er noget, så er manglen på mad nem at påpege, og man kan dermed sige, der er et tomrum, som maden var forventet at udfylde (Ranasinghe, 2019). Den anden form for intethed, der beskriver en mangel, er tomhed. Her er det ikke muligt for subjektet at artikulere den præcise mangel, da tomhed opstår på baggrund af en mangel, som er uklar for subjektet. Det skal forstås sådan, at subjektet kan identificere manglen, men ikke hvad den er mangel på. I eksemplet med maden er manglen nem at identificere, men når det kommer til tomhed, er bordet tomt, men hvad der skulle være på bordet er uafklaret. Således skal man forstå tomhed som oplevet intethed som en ubestemmelighed ved tilværelsen. Intet i denne forbindelse er ikke intet i fysisk forstand, men et limbo mellem noget og intet (Ranasinghe, 2019). Man kan derfor forstå oplevelsen af tomhed hos individet som intet-lignende, og ikke en absolut tilgang til intethed som intet. Dermed påstår Ranasinghe (2019) at malaise er ubeslutsomhedsstadiet, der er i konstant forandring. Intetheden udtrykker sig gennem tomhed som en undefinerbar mangel i tilværelsen. På denne måde præsenterer Ranasinghe (2019) en forståelse af tomhed, som minder om Køsters (2020) forståelse af den tomhed som er knyttet til den eksistentielle tekstur eller vores værensforhold. I Ranasinghes (2019) forståelse af tomhed som intethed fremstillinger han det som et passivt fænomen, hvilket intethed ikke nødvendigvis er.

I sociologien har man også beskæftiget sig med intethed, her har Susie Scott (2018) forsøgt at lave et overblik over, hvordan man kan forstå, det hun kalder negativt defineret fænomener, som er en kategori, der f.eks. består af ikke-identifikation, ikke-deltagelse og ikke-tilstedeværelse. Dette betyder, at intethed ikke bare er et passivt vilkår, man finder sig i, men en reflektiv form for oplevelse. Dermed er det ikke at vælge også et valg. Manglen som et socialt fænomen er netop et eksempel på et ne-

---

gativt defineret fænomen, der muliggøres gennem meningsfuld social handling. Ud fra intetheden er der ifølge Scott (2018) mulighed for at skabe noget. Dette kan være social handling eller symbolsk mening.

There were symbolic implications of both doing so (feeling the absence all the more intensely) and not doing so (acknowledging that the person might never return). The temporal vacuum occupied when life was put 'on hold' was filled by acts of waiting, worrying and hoping: nothingness, again, created something (Scott, 2018, p. 12).

Ud fra Scotts (2018) forståelse af intethedens sociologi kan man forstå tomhed som et negativt defineret fænomen, der består af intet, men som har betydning for vores sociale handling, og de symbolske meninger man tillægger et objekt. I Scotts (2018) sociologi forstår hun intethed som muligheder, der former vores værensforhold. Intethed er noget man identificerer sig med og udvikler sig fra. Denne forståelse af intethed, som en mulighed, giver en forståelse af intethed som noget aktivt og reflekserivt, man forholder sig til. Scotts (2018) forståelse af intethed har egenskaber så som identificering, muligheder og udvikling. I Ranasinghes (2019) artikel præsenterer han intethed som noget intet-lignende. Dette gør sig i høj grad også gældende for Scotts (2018) definition. Men hvorfor kalde det intethed? Fra min læsning af Køsters (2020) kritik af defineringen af tomhed som en intethed er det ikke begrebets egenskaber, men terminologien der bliver anvendt. Jeg vil derfor foreslå en løsning. Tomhed som et potentiale. Den intethed Scott (2018) beskriver er ikke bare intet. Det er valg, der lukker og åbner for retninger i tilværelsen. Der er således et potentiale i denne måde at tilgå intethed. Dette potentiale vil jeg tydeliggøre i de følgende eksempler, hvor tomhed ud fra en forståelse af intethed er en grænse for potentialet. Da denne forståelse ligger implicit i mange filosofiske og psykologiske teorier. Her kan man anskue tomhed som et potentiale, der er med til at konstituere menneskets væren.

Jeg vil starte med at eksemplificere dette ud fra filosofien og Sartres (2002) eksistentiale humanisme, der beskriver, hvordan man gennem sine handlinger skaber sig selv. Således skriver han, at man er sine handlinger, uden dem er man ikke noget (Sartre, 2002) I Sartres (2002) tilgang er der en forståelse af, at man skabes og derefter definerer sig selv. Derved er han også inspireret af Heideggers (2007) forståelse af kastethed, der blev præsenteret i artiklen. Således står Sartre (2002) for en forstå-

---

else af mennesket, som blivende kastet ind i en tilværelse, hvorefter det defineres. Fra dette perspektiv forstås mennesket som født tomt, hvorfra det skaber sig selv gennem sine handlinger. Forståelsen af intetheden som muligheder, som Scott (2018) præsenterede, er ud fra Sartre (2002) også et potentiale for at handle, hvorfra man skaber sig selv. Ud fra Sartres (2002) forståelse er den tomhed mennesket fødes i friheden til at handle og derved til at definere sig selv. Dette eksempel præsenterer derfor en forståelse af intetheden som et potentiale.

Ideen om, at mennesket fødes tomt og derefter skal skabe et selv, er ikke ny indenfor filosofien, og kan spores tilbage til John Lockes (2000) koncept tabula rasa. Locke (2000) brugte ikke ordet, men forståelsen af at man fødes som en blank tavle bliver ført tilbage til ham (Eng, 1980). Ideen om tabula rasa er også et begreb, der er at finde i psykologien. Behaviorismen anser mennesket som værende konstitueret af sit miljø (Skinner, 1975). Derved fødes mennesket også som en tom skal, hvorefter miljøet former det. Eksistentialismen og behaviorismen er også blevet sammenlignet på baggrund af dette, hvorved den måde de to teoretiske tilgange forstår mennesket deler ideen om, at al menneskelig forståelse opbygges i verden (Woolfolk & Sass, 1988). Det interessante ved opstillingen af tomhed som et begreb, der omhandler menneskets konstituering af et selv, er, at tomheden har en metafysisk rolle for, hvordan mennesket formes. Tomhed som et metafysisk begreb kan man præsentere som et potentiale for udvikling. Forståelsen af, at tomhed er et potentiale, bliver også anvendt andre steder i psykologien. Her er antagelsen ikke, at man fødes tom og derefter skabes, men at det er en integreret del af udviklingen. Denne forståelse af tomhed vil jeg eksemplificere ud fra Vygotskys (1978) udviklingsteori og særligt hans begreb zonen for nærmeste udvikling (ZNU) (Vygotsky, 1978). Begrebet ZNU beskriver det menneskelige udviklingspotentiale, som baseres på vores tidligere tilegnede potentialer og miljø. Ifølge Veresov (2010) mente Vygotsky, at der skal være en kategori til stede for, at der kan være et udviklingspotentiale. Ordet kategori er særligt, i det det stammer fra det russiske ord: категория. Dette ord stammer fra russisk prærevolutionært teatersprog og betyder en dramatisk hændelse eller sammenstød af karakterer på scenen (Veresov, 2010). Det betyder, at før der kan være en udvikling, skal der være en relation mellem to individer, hvilket man kan kalde en kollision i den udviklende relation, der indebærer, at individernes forståelse af verden skal være modsætningsfyldt (Veresov, 2010). I begrebet om ZNU ligger der også en forståelse af det aktuelle udviklingstrin, dvs. ens egenskaber for hvordan man kan handle i ver-

---

den, ud fra den viden man har tilegnet sig og er blevet eksponeret for. Derved kan man ved hjælp af Vygotskys (1978) udviklingsteori anskue mennesket ud fra hhv. det aktuelle udviklingstrin og det potentielle udviklingstrin. Det potentielle udviklingstrin består af det aktuelle udviklingstrin og miljøet, der i samspil med hinanden former det potentielle. Det er også her, der former sig en forståelse af tomhed, idet det potentielle udviklingstrin netop er potentielt, da det giver plads til udvikling, fordi det er tomt. Man kan anskue det potentielle udviklingstrin ud fra teoretiseringen af intethed, hvor intetheden er muligheder for retninger i tilværelsen. På den måde kan man forstå intethed og potentialet som begreber der har de samme egenskaber. Men ved at beskrive tomhed som et potentiale opnår man ikke den samme terminologiske lukkethed og ubegribelighed som intethed antyder. Derfor er diskussionen af tomhed som potentiale eller intethed interessant, idet man ved at forstå tomhed som et potentiale åbner op for en mere konkret tilgang til tomhed som psykologisk fænomen. I det næste afsnit vil jeg derfor præsentere en helhedsforståelse af tomhed som psykologisk fænomen i forsøget på at besvare min problemformulering.

4.3 En helhedsforståelse af tomhed som psykologisk fænomen

Jeg vil i dette afsnit præsentere et bud på en helhedsforståelse af tomhed som psykologisk fænomen. Her vil jeg tage udgangspunkt i artiklen og de teoretiske tilgange ved at eksemplificere, hvordan forståelsen af tomhed som et potentiale kan give en teoretisk ramme for en forståelse af tomhed som psykologisk fænomen.

Ud fra Køsters (2020) tilgang til følelsen af tomhed viser der sig et perspektiv på, at man ikke nødvendigvis kan adskille tomhed og tomrum på samme måde som Ranasinghe (2019) præsenterer, da der i sorgen både er den meget håndgribelige mangel i og med en kær fysisk er væk (tomrum) og det mere uhåndgribelige i implikationerne for individet, der står tilbage og hvordan dette påvirker velkommendes forhold til sin væren. Det Ranasinghe (2019) beskriver som intethed, som værende intet-lignende, præsenterer Køster (2020) som den eksistentielle tekstur, som en måde individet kan forholde sig til sin egen væren. Denne eksistentielle tekstur som værende det, der bliver forstyrret i forbindelse med tomhed, giver et godt indblik i, hvordan man kan forholde sig til tomhed som et mere generelt fænomen, og derved kan strukturere et

---

bud på, hvordan man kan lave et teoretiske begreb, der kan beskrive tomhedsfølelse. I artiklen argumenterede jeg for, at tomhed er følelsen af at sidde fast i nuet, der skyldes en forstyrrelse af temporalitet, hvorved man forholder sig til sin eget værensførelse som værende gået i stå. Tomhed er her en oplevelse af ikke at være i stand til at skabe et overordnet sammenhængende narrativ, hvor man aktivt forholder sig til sin fortid og formodet fremtid.

For at etablere tomhed som et psykologisk fænomen, der bliver bundet sammen af en forståelse af tomheden som et potentiale, er der et perspektiv på potentialet, der er nødvendigt at beskrive først: Når potentialet bliver overvældende. I artiklen beskrev jeg tomhedsfølelse som en negativ oplevelse. Her var tomheden forbundet til sorg, BPD og udfordringen i at navigere i en hurtigt omskiftelig og fragmenteret verden. Hvad jeg vil argumentere for er, at det der binder tomhed sammen som psykologisk fænomen er en forståelse af en overvældende mængde af retninger. Denne antagelse vil jeg eksemplificere.

I dette speciale har jeg bearbejdet to specifikke fænomener, der forholder sig til tomhed: Sorg og borderline. Køster (2020) beskriver at tomhed opstår i forbindelse med, at det netværk, der er bygget op mellem to mennesker, bryder sammen i forbindelse med at den ene går bort. I dette sammenbrud opstår tomheden, der er et forhold, hvorved den sørgende står tilbage og skal finde ud af, hvordan dette netværk skal bygges op igen. I dette ligger der et overvældende potentiale, idet den pårørende, der står tilbage, skal finde en måde at skabe et overordnet sammenbundet narrativ igen midt i den krise det er, at miste en man holder af.

I borderline kan man også definere tomheden som et overvældende potentiale, hvor der næsten ikke er en grænse for retninger i tilværelsen. Som jeg beskrev i artiklen kæmper BPD patienten med at skabe sammenhæng i deres tilværelse, der i ekstreme tilfælde kan fremstå som en oplevelse af at være fanget i nuet og ekskluderet fra et forhold til fortiden og fremtiden. I denne tilstand kæmper BPD patienten i høj grad med at have en retning i tilværelsen, ikke fordi der ikke er nogen, men fordi der er så mange. Det konstante impulsive forhold til verden kaster dem rundt i et virvar af mulige potentialer uden noget overordnet sammenbindende narrativ, der giver retning i tilværelsen.

Selvom det ikke er et specifikt psykologisk fænomen, men i højere grad en samfundsanalyse, beskrev jeg også samtiden som havende nogle af de samme karaktertræk i artiklen som BPD patienten. Også her er det oplagt at beskrive tomhed som

---

potentiale, da det netop bygger på den samme forståelse af tomhedsfølelse som BPD patientens, blot i mildere grad. Her er der også en forståelse af tomhed som et potentiale, der kan blive overvældende for individet. Her beskrev jeg omskifteligheden, for tiden, og hvordan de mange fragmenterede mulige retninger i tilværelsen efterlod individet med et overvældende mængde af potentialer, hvorfra det skal forsøge at skabe et overordnet sammenbindende narrativ.

Tomhed som psykologisk fænomen kan derfor forstås som et potentiale. Dette potentiale kan blive overvældende for individet i tilfælde af livskriser, patologi eller en fragmenteret verden, hvor man udfordres i at vedligeholde eller skabe et sammenbundet narrativ. I tilfælde hvor det ikke lykkes opstår tomhedsfølelse, der en forstyrrelse af temporalitet, en følelse af at sidder fast i nuet.

5. Videre forskning

Med dette definitionsforsøg har jeg forsøgt at nuancere det teoretisk psykologiske begreb tomhedsfølelse, samt diskutere et fælles grundlag for en definition af tomhed som psykologisk fænomen. Formålet med dette speciale er at lægge et teoretisk fundament for forståelse af tomhed, hvorfra man kan undersøge fænomenet empirisk og dets specifikke kontekstuelle nuancer. Her håber jeg, at det teoretiske fundament, jeg her har præsenteret, kan inspirere til empiriske undersøgelser af tomhed, som en kronisk følelse hos BPD patienter og tomhedsfølelse hos sørgende, der kan hjælpe de individer, der pines af deres situation.

Teoretisk er der et område, man kan overveje at inkorporere. I min afgrænsning nævnte jeg, at tomhed ofte bliver bearbejdet i forbindelse med buddhistisk filosofi. Her er *śūnyatā* også et værensforhold, ligesom jeg beskrev tomhed i den vestlige forståelse. Der ligger en form for metafysik i deres tilgang til tomhed som værende en måde at forholde sig til verden på. Buddhismens forståelse af tomhed er en form for afstand til genstande og omverden, og i vestlig forskning bliver det ofte præsenteret som en løsning på et problem. Her kan man f.eks. se på mindfulness eller meditation som en måde at dyrke tomheden på (Van Gordon et al., 2017). Her kan de to forståelser adskilles ud fra tomhedens funktion. *Śūnyatā* er en forståelse, hvor det ikke handler om at fylde tomheden, men derimod at frasortere støjen, hvor væren er betinget af tomhed, og hvor der er en søgen mod den rene form for tomhed (Watson, 2014). Modsætningsvis har den vestlige forståelse af tomhed en søgen mod at fylde

---

tomheden. Der er en forståelse af det som en mulighed eller en mangel, fremfor at være en et stadie af tomhed. Vestlig tænkning har dermed bearbejdet tomhed, som noget man skulle udfylde og østlig som noget man skulle søge mod. Det kunne være interessant at se på, hvordan disse to forestillinger om tomhed spiller op mod hinanden, ud fra forståelsen af tomhed som et potentiale. Således kunne man undersøge om der er et fundament for en fællesforståelse for tomhed, eller om det er to vidt forskellige tilgange.

6. Konklusion

I dette speciale har jeg først i min artikel argumenteret for, at tomhedsfølelse er en oplevelse af at sidde fast i nuet, som skyldes en forstyrrelse af temporalitet. Dette har jeg gjort ud fra tre perspektiver: 1) Det fænomenologiske perspektiv, hvor jeg ved hjælp af Ratcliffes (2005) begreber om emotioner og eksistentielle følelser beskrev en struktur for oplevelsen af væren, hvorfra man kan forstå tomhed som en emotion og eksistentiel følelse. 2): Jeg præsenterede den fænomenologiske psykopatologi. Her tog jeg udgangspunkt i oplevelsen af borderline personality disorder (BPD). Ud fra analysen af kronisk tomhedsfølelse blev det tydeligt, hvordan den ekstreme oplevelse af tomhedsfølelse teoretisk bliver oplevet som at sidde fast i nuet, fordi der sker en forstyrrelse af temporalitet, da der ikke er nogen overordnet sammenhæng i ens levede narrativ. 3) Jeg viste, at dette kunne manifestere sig i mild grad hos individet i det postmoderne samfund, da teoretiske analyser peger på, at individet kan have svært ved at fastholde eller skabe en sammenbundet narrativ identitet i et hektisk, omskifteligt og fragmenteret samfund.

Senere i den videnskabsteoretiske afsnit argumenterede jeg for, hvordan man epistemologisk kan forstå tomhed som psykologisk fænomen. Dette præsenterede jeg ud fra den eklektiske tilgang til videnskab, hvor jeg forholdte mig til psykologiens genstandsfelt. Her var den postmodernistiske tilgang til psykologiens genstandsfelt særligt relevant, da det gav en forståelse af tomhed som en temporal grænse og ikke et objekt i sig selv. I den metateoretisk diskussion trak jeg pointen om tomhed som et potentiale ind og forholdt den til artiklen. Perspektivet på tomhed som et potentiale bygger på en temporal forståelse af intethedens funktion. Med dette perspektiv besvarede jeg min problemformulering: ***Hvordan kan man teoretisk forstå tomhed som et psykologisk fænomen?*** Det kan man ved at definere tomhed og tomhedsfølel-

---

se som et temporalt fænomen, der indvirker på individet i forskellige kontekster, samt ved at definere det psykologisk fænomen tomhed som et potentiale, hvor potentialet i nogle kontekster kan blive overvældende. Dermed får man både belyst tomhed som er mulighed og en begrænsning afhængig af individernes aktuelle livssituation. De kontekstuelte forbundne oplevelser af tomhedsfølelse i dette speciale er: Borderline personality disorder, sorg og samtiden. Når potentialet bliver overvældende opstår der en forstyrrelse af temporalitet, en følelse af at sidde fast i nuet. Tomhed er således ifølge dette speciale ikke en intethed. Tomhed som psykologisk fænomen udtrykkes derfor ikke som intet, men som en et potentiale, en åbenhed som Tomas Tranströmer (2011) skriver i *Vermeer* ”Jeg er ikke tom, jeg er åben”.

---

7. Referenceliste

Baudrillard, J. (1990). *Seduction*. Basingstoke: Macmillan Education.

Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Baumeister, R. F. (1987). How the self became a problem: A psychological review of historical research. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 163-176.

Boell, S. K., & Cecez-Kecmanovic, D. (2010). Literature reviews and the hermeneutic circle. *Null*, 41(2), 129-144.

Brooks, P. (1992). Reading for a plot. *Reading for the plot: Design and intention in narrative* (pp. 3-37). Cambridge: Harvard University Press.

Burr, V., & Dick, P. (2017). Social constructionism. In B. Gough (Ed.), *The palgrave handbook of critical social psychology* (pp. 59-80). UK: Palgrave Macmillan.

Cushman, P. (1990). Why the self is empty: Toward a historically situated psychology. *The American Psychologist*, 45(5), 599-611.

Eng, E. (1980). Locke's tabula rasa and freud's mystic writing pad. *Journal of the History of Ideas*, 41(1), 133-140.

Faulconer, J. E., & Williams, R. N. (1985). Temporality in human action: An alternative to positivism and historicism. *The American Psychologist*, 40(11), 1179-1188.

-
- Fuchs, T. (2005). Implicit and explicit temporality. *Philosophy, Psychiatry & Psychology*, 12(3), 195-198. doi:10.1353/ppp.2006.0004
- Fuchs, T. (2007). Fragmented selves: Temporality and identity in borderline personality disorder. *Psychopathology*, 40(6), 379-387.
- Fuchs, T. (2010). Phenomenology and psychopathology. In D. Schmicking, & S. Gallagher (Eds.), *Handbook of phenomenology and cognitive science* (pp. 546-573). Dordrecht: Springer.
- Fuchs, T. (2017). Presence in absence. the ambiguous phenomenology of grief. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 17(1), 43-63.
- Gamsby, P. (2018). Boredom: Emptiness in the modern world. In M. H. Jacobsen (Ed.), *Emotions, everyday life and sociology* (1st ed., pp. 209-224) Routledge.
- Goff, P. (2017). What is physicalism? *Consciousness and fundamental reality* (pp. ebog). New York: Oxford University Press.
- Goodstein, E. (2005). *Experience without qualities: Boredom and modernity*. California: Stanford University Press. (pp. 1-249)
- Hacking, I. (1995). The looping effects of human kinds. (pp. 351-394). New York, NY, US: Clarendon Press/Oxford University Press.
- Heidegger, M. (2007). *Væren og tid* (1st ed.). Århus: Klim.
- Jasper, K. (1963). *General psychopathology* (M. Hamilton Trans.). Chicago: the University of Chicago press. (pp. 1-148)

-
- Kjørup, S. (1997). Positivism. *Forskning og samfund: En grundbog i videnskabsteori* (2nd ed., pp. 91-106). Kbh: Gyldendal Undervisning.
- Klonsky, E. D. (2008). What is emptiness? clarifying the 7th criterion for borderline personality disorder. *Journal of Personality Disorders*, 22, 418-26.
doi:10.1521/pedi.2008.22.4.418
- Køster, A. (2020). Bereavement and the meaning of profound feelings of emptiness: An existential-phenomenological analysis. In C. Tewes, & Stanghellini Giovanni (Eds.), *Time and body: Phenomenological and psychopathological approaches* (pp. 125-143). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lasch, C. (1991). *The culture of narcissism: American life in an age of diminishing expectations*. New York: W.W. Norton.
- Lipovetsky, G. (2005). Time against time, or the hypermodern society. In G. Lipovetsky, & S. Charles (Eds.), *Hypermodern times* (A. Brown Trans.). (pp. 156-171). Cambridge: Polity.
- Lockes, J. (2000). Book II: Of ideas chapter I: Of ideas general, and their original. In G. Fuller, R. Stecker & J. P. Wright (Eds.), *An essay concerning human understanding* (1.th ed., pp. 73-85). London: Routledge.
- Lübeck, P. (1982). Fænomenologien og hermeneutikken i tyskland. In P. Lübeck (Ed.), *Vor tids filosofi: Engagement og forståelse* (1. udgave, 4. oplag ed., pp. 25-195). Kbh.: Politiken.
- Lyotard, J. (1996). *Viden og det postmoderne samfund*. Århus: Slagmark].

-
- Madsen, K. B. (1975). *Systematologi: Sammenlignende videnskabsteori: For psykologer og beslægtede faggrupper* Munksgaard.
- Madsen, K. B. (1988). Mainstream psychology. In K. B. Madsen (Ed.), *Advances in psychology - A history of psychology in metascientific perspective* (pp. 505-570) North-Holland.
- Masland, S. R., Shah, T. V., & Choi-Kain, L. W. (2020). Boredom in borderline personality disorder: A lost criterion reconsidered. *Psychopathology*, 53(5-6), 239-253.
- McClowry, S. G., Davies, E. B., May, K. A., Kulenkamp, E. J., & Martinson, I. M. (1987). The empty space phenomenon: The process of grief in the bereaved family. *Death Studies*, 11(5), 361-374.
- Park, S. (2020). Karl jaspers' general psychopathology (allgemeine psychopathologie) and its implication for the current psychiatry. *Psychiatry Investigation*, 17(2), 99-108.
- Peteet, J. R. (2011). Approaching emptiness: Subjective, objective and existential dimensions. *Journal of Religion and Health*, 50(3), 558-563.
- Ranasinghe, P. (2019). Theorizing nothingness: Malaise and the indeterminacies of being. *Distinktion: Journal of Social Theory*, , 1-16.
- Ratcliffe, M. (2005). The feeling of being. *Journal of Consciousness Studies*, 12, 43-60.

-
- Rendtorff, J. D., & Raffnsøe, S. (2003). Postmodernismen og dens kritikere. In P. Lübcke (Ed.), *Fransk filosofi: Engagement og struktur* (pp. 286-331). Kbh: Politiken.
- Ricoeur, P. (1991). Life in quest of narrative . In D. Wood (Ed.), *On paul ricoeur* (pp. 20-33). London: Routledge.
- Sartre, J. (2002). *Eksistentialisme er en humanisme* (A. Thuborg Trans.). (5th ed.). København K: Hans Reitzels Forlag.
- Sartre, J. (2018). *Væren og intet: Et essay om fænomenologisk ontologi* (3rd ed.). Aarhus: Philosophia. (pp. 8-268)
- Scott, S. (2018). A sociology of nothing: Understanding the unmarked. *Sociology*, 52(1), 3-19.
- Skinner, B. F. (1975). Selvet og de andre. *Om behaviorisme* (Å Haugland Trans.). (pp. 178-200) Det Schønbergske Forlag.
- Smith, E. E. (2015). Cognitive psychology: History. In J. W. Wright (Ed.), *International encyclopedia of the social and behavioral sciences* (pp. 103-109) Elsevier.
- Sonne-Ragans, V. (2019). *Anvendt videnskabsteori: Reflekteret teoribrug i videnskabelige opgaver* (2nd ed.). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Spiegelberg, H. (1972). Phenomenology in psychopathology and psychiatry. *Phenomenology in psychology and psychiatry: A historical introduction* (pp. 91-125). Evanston (Ill.): Northwestern University Press.

-
- Svendsen, L. (2004). *A philosophy of boredom*. London: Reaktion books ltd.
- Teo, T. (2018). *Outline of theoretical psychology critical investigations* (1st ed.).
London: Palgrave Macmillan UK.
- Tranströmer, T. (2011). Vermeer. *Samlede tranströmer* (pp. 238-239) Rosinante.
- Van Gordon, W., Shonin, E., & Griffiths, M. D. (2017). Buddhist emptiness theory:
Implications for psychology. *Psychology of Religion and Spirituality*, 9(4), 309-318.
- Veresov, N. (2010). Forgotten methodology vygotsky case. In A. Toomela, & J. Valsiner (Eds.), *Methodological thinking in psychology: 60 years gone astray?* (pp. 267-295) Information age publishing.
- Vygotsky, L. S. (1978). Interaction between learning and development . In M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner & E. Souberman (Eds.), *Mind in society* (pp. 79-92) Harvard University Press.
- Watson, G. (2014). The buddhist philosophy of sunyata. *A philosophy of emptiness* (pp. 31-49). London, England: Reaktion Books.
- WHO. (2010). Icd-10. Retrieved from <https://icd.who.int/browse10/2010/en#/M95.0>
- WHO. (2020). Icd-11. Retrieved from <https://icd.who.int/browse11/l-m/en>
- Woolfolk, R. L., & Sass, L. A. (1988). Behaviorism and existentialism revisited. *The Journal of Humanistic Psychology*, 28(1), 108-119.
doi:10.1177/0022167888281006

Žižek, S. (2006). Philosophy, the “unknown knowns,” and the public use of reason.

Topoi, 25(1), 137-142.

Referencelisten er også pensumlisten.

Pensummets samlede antal sider: 3659